

שרדתי, כדי לספר יואל שטרול

ספר זה מוקדש לעילוי נשמת:

אשתי היקרה חוה מינדל ז"ל

אמי שרה ז"ל

בני משפחתי שנספו בשואה:

אבי יוסף

אחותי הגדולה טובה-גיטל

אחי התאום הלל-דב

ואחי הקטן רפאל

ה' יקום דמם

אחותי הגדולה לאה ז"ל

אחי הגדול והיקר שלמה שטרול ז"ל

ויבדלו לחיים טובים וארוכים:

בני ואשתו, בתי, נכדיי

וכל בני אחי ומשפחתם

תוכן העניינים:

8	הקדמה
9	פרק ראשון – ילדות בטרנסילבניה
17	פרק שני – רגע לפני...
22	פרק שלישי – שלשה ניסים – השגחה עליונה
36	פרק רביעי – רגע אחרי
41	פרק חמישי – דרך חדשה
48	פרק שישי – התפתחות אישית
55	פרק שביעי – משפחה משלי
64	סיום
65	תמונות

Survived to tell the story יואל שטרול

© כל הזכויות שמורות

מצוה גדולה להעתיק, לצלם ולעשות כל שימוש אחר בספר זה, למעט שימוש מסחרי, על מנת להפיץ ולפרסם את סיפורו של המחבר יואל שטרול ברבים, ולהגביר את המודעות לשואת יהודי אירופה ותקומתם במדינת ישראל. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר אסור בהחלט על פי דין תורה ועל פי חוק אלא אם נתנה רשות מפורשת בכתב מהמחבר יואל שטרול.

עיצוב עטיפה וספר: עופרה ניסן – "דפוס אופסט ישורון"
דפוס: "אופסט ישורון בע"מ" בני-ברק, 03-5791917
עריכה לשונית: דור שלו
הוצאת שטרול
מהדורה מחודשת – תמוז תשס"ז – יוני 2007

הקדמה

דור שלו – נכדו של יואל שטרול

יום שלישי י"ח אדר ב' תשס"ה 29.3.05

מחנה ההשמדה אושוויץ בירקנאו.

אני עומד בתוך המשרפה החרבה. כל מה שנשאר ממנה הוא בור גדול שקירותיו עשויים לבנים לבנים. במקום הזה אני מספר לחברי למסע את סיפורו הצלתו של סבא באושוויץ. אני אמור לקרוא מהדף, אבל המלים זורמות לבד, מבפנים, ואני כבר מרגיש כאילו אני נמצא לא רק באותו מקום בו היה סבא, אלא גם באותו זמן.

זה הסיפור עליו גדלתי. שמעתי אותו אינספור פעמים. ועדיין, בכל פעם שאני שומע את אותו הסיפור מסבא, אני מרגיש כאילו זאת הפעם הראשונה. כי בסיפור הזה יש כל כך הרבה ממדים שאי אפשר להבין אותם בשכל הגיוני וממילא אי אפשר להתרגל אליהם. עם השנים, כאשר נוספו לי עוד ועוד פרטים, התחוור לי יותר ויותר גודל הנס שבסיפור הצלתו של סבא ממחנות המוות.

אבל מה שגרם לי להתחבר אל סיפור חייו של סבא יותר מכל, זו העובדה שאני בעצמי זוכה לראות את הנסים הגלויים שקורים לסבא שלי יום-יום. טועה מי שחשב שהנסים של סבא נגמרו ביום שחרורו מטריזנשטט, להפך. במו עיני ראיתי איך סבא שהתמוטט מדום לב באמצע הרצאה, והיה כפסע מן המוות מספר פעמים, הצליח להתגבר ולהחלים. גם כאשר המצב היה נראה רע מאוד, סבא המשיך וממשיך לקבל השגחה פרטית המיוחדת לו מהשמים בכל יום ויום.

בזכות מה זוכה סבא לכל כך הרבה נסים גלויים? מי שמכיר את סבא יודע את התשובה מייד: סבא הוא אדם שכולו נתינה לזולת. אחרי שתקראו ספר זה תבינו עד כמה חזק כח הנתינה של סבא. גם כיום, על אף שמצבו הבריאותי אינו שפיר במאת האחוזים, עדיין הוא ממשיך לבקר את הנכדים מדי שבוע, ועוזר לכל מי שמבקש ממנו עזרה. אכן היו שלבים בהם חששתי שכמות הדאגה של סבא לאחרים ולא לעצמו תביא להידרדרות נוספת במצבו הבריאותי. אבל אז הבנתי, שסבא שלי חי כדי לתת, והנתינה היא כל חייו ומעייניו. מפרוסת לחם לאדם רעב בשוואה ועד עזרה בקליטת עליה בארץ. לתת, לתת ולתת.

יהי רצון שנזכה כולנו לקחת דוגמא מחיי הנתינה של סבא וליישם אותה בחיינו שלנו, וכך נזכה לחיים טובים יותר, ערכיים יותר ונזרו את הגאולה כמה שנאמר: "גדולה צדקה שמקרב את הגאולה". (בבא בתרא י.)

דור שלו

ישיבת הסדר קריית שמונה, אייר תשס"ז

פרק ראשון – ילדות בטרנסילבניה

שמי יואל שטרול.

נולדתי ב-ז' סיון תרפ"ו (26.5.1928) בחבל טרנסילבניה שברומניה. בספר זה אציג בפניכם את סיפור חיי ואת כל התחנות בהם עברתי מילדותי ברומניה דרך מחנות ההשמדה בפולין וגרמניה, ועד ימינו, כאן בארץ ישראל.

ראשית כל, אספר מעט על הוריי ז"ל: יוסף שטרול, ושרה לבית סלומון.

אבא

אבא עסק בעבודה שהיתה נפוצה בקרב היהודים באותה עת – כריתת עצים. אבל בעוד שיהודים אחרים עסקו יותר בצד המסחרי של העניין, היה אבא מעורב יותר בצד הפיזי של כריתת העצים. דבר אחד אני זוכר בבירור מאבא: שהיה עובד כל ימות השבוע מבוקר עד ערב, ושלא היתה זו עבודה קלה כלל וכלל. היו לו, לאבא, פועלים שהיו פזורים במקומות שונים. תפקידו היה להסתובב כל היום באותן בין אותן נקודות, להשגיח, לפקח, לוודא שכריתת העצים מתבצעת כפי שצריכה להיעשות.

את תחום כריתת העצים ניתן לחלק לשתי עונות עיקריות: סתו וחורף. קודם שהחורף היה מגיע היה על אבא להכין את השטחים לקראת הכריתה. בחורף היה עליו לפקח על הכריתה עצמה ולמיינ את העצים לסוגיו השונים ולשימושים השונים. גזעי העצים נשלחו למקומות רבים, ונועדו לכמה וכמה מטרות וצרכים: להכנה של אדני רכבת גדולים, לעמודי חשמל גבוהים, לצרכי חימום והסקה, לבית חרושת אזורי לייצור נעליים בו השתמשו בעץ כדי להכין חלק מסולית הנעל ולעיבוד עורות וצבעים.

אבא עבד קשה, אבל לא ניתן לומר שהיה איש אמיד. כשמבקשים ממני לתאר אותו אני זוכר גבר בעל מבנה גוף בינוני ששירת כחייל בצבא אוסטרו-הונגריה בזמן מלחמת העולם העולם הראשונה. אבא נראה צעיר בהרבה מגילו, היה מודע למראהו החיצוני והתלבש בהידור יחסי למרות עבודתו הפיזית הקשה. הוא היה איש מסורתי אבל לא דתי אדוק, כזה שהולך תמיד עם כיסוי ראש ומקפיד להניח תפילין מדי יום ביומו. את השבת שמר. את החגים, יחד עם אמא שלנו, קיים כהלכתם.

כשאני נזכר באבא שלי וביחסים איתו, אני נוטה לחייך. הסיבה היא שלמעשה יחסים של ממש עם אבא שלי לא היו. ראשית, יש לזכור כי האבות של אותה תקופה היו טרודים עד למעלה מראשם בענייני פרנסה ועבדו באותם ימים מבוקר עד ערב. הם היו חוזרים הביתה אחרי רדת החשכה, עייפים, ולא היה להם שום חשק או פנאי לדבר עם ילדיהם הקטנים – שלא לומר לשחק איתם. אנחנו הבנו אותו. ידענו גם שהוא נוצר סודות לא נעימים. רק אחרי שנים הבנו עד כמה חשש מהפקידות והשלטונות ששנאו יהודים.

והיה גם דבר נוסף. באותן שנים רחוקות, בניגוד למצב השורר במשפחות ישראליות כיום, היה קיים ריחוק בין אב לבין ילדו. הילדים של אז שמרו על דרך ארץ, פחדו מעט מהאבא וכיבדו אותו הרבה יותר. כל מילה של אבא היתה קודש בעינינו. מובן מאליו שכל דבר שאמר קיבלנו כהוראה חד משמעית ומעולם לא ערערנו על שום אמירה שלו. זו, אם כך, היתה הסיבה שלא ממש דיברנו עם אבא, למרות שידענו כי הוא אוהב אותנו מאוד. עסקיו של אבא קשורים היו למקום מגורינו. באותן שנים התגוררנו כולנו בכפר בשם רוס, לא הרחק מהעיר דייש. רוס היה מרכז העסקים של אבא. השלטונות בנו לו בתחנת הרכבת המקומית שלוחה מיוחדת של מסילת הברזל, שממנה היה משנע את מטעני העצים הרבים שלו למקומות שונים ברחבי רומניה.

כיצד הועמסו העצים הכרותים על הקרונות? הכל נעשה אז בכוח ידיים. מנופים לא היו קיימים כלל וגם לא כל סוג של מיכון מתקדם אחוה. בכלל, חבל הארץ שלנו לא פותח מעולם על ידי רומניה או הוגריה. טרנסילבניה עברה לא פעם מיד ליד והיתה תמיד אזור מריבה. עד היום עובדים האיכרים באזור זה עם כלים פשוטים יחסית ובעזרת בהמות עבודה. על טרקטורים או כלים חקלאיים אחרים עדיין לא שמעו שם. זו הסיבה שהחקלאות במקום כה נחשלת, למרות האדמה הטובה ושפע המים.

הדמויות הקטנות של אחי הלל

ואחזור אלי, ואל שאר בני המשפחה. ראשית, עלי לציין כי את סבתא וסבא משני הצדדים כמעט ואינני זוכר. זאת, בגלל העובדה הפשוטה שכבר מגיל צעיר מאוד למדתי בחיידער ובבית ספר, מחוץ לבית, וחזרנו מאוחר בערב משם. ולא רק את סבתא וסבא לא ראיתי כלל. גם כמעט לא את אבא ואת אמא שלי, שכה אהבתי.

וכאן המקום לספר על אמא שרה, לבית סלומון. אמא היתה עקרת בית למופת ומעבר למשק הבית שניהלה לדוגמא, סייעה לאבא בחנות מכולת קטנה שהיתה בבעלות המשפחה. בחנות היתה אמא מוכרת לפועליו של אבא מצרכי יסוד כמו קמח, שמן וסוכר. היה זה ההסדר של אבא עם פועליו. מצרכי היסוד הללו היו ה"בונוסים" שהיה משלם להם על הצטיינות בעבודה (עלי לציין כי כיוון שאנו מדברים על השנים שלפני המלחמה, למצרכי יסוד היו זכאים רק פועלים שעבדו בעבודה פיזית קשה).

כבר היה עלי לספר כי במשפחתנו לא הייתי ילד יחיד. היינו זוג תאומים אחים (לא זהים): אני ויאל, ואחי הלל דב. בנוסף, היה לי אח גדול בשם שלמה, אח קטן בשם רפאל, ושתי אחיות גדולות ממני בגילן ושמן לאה וטובה. היחידים ששרדו מכל בני משפחתי היו שלמה ואחי הבכור, שעלה לארץ וגר בחולון. הוא נפטר ב-ד' תשרי תשס"ו בגיל 94. אחי שלמה הוא זה שהציל אותי וקלט אותי ברומניה ובארץ, וסייע לי להתגבר על העצב שפקד אותי אחרי המלחמה. עוד אחות ששרדה הייתה אחותי לאה אותה לא ראיתי מאז שהייתי בן 3, אז היא עזבה את הבית והתחתנה. אחרי שעליתי לארץ נודע לי מפי אחי שהיא בחיים וגרה

ברומניה עם קצין בצבא הרומני. לא נוצר בינינו שום קשר במהלך השנים. רק בסוף שנות ה-90 עלתה בת אחותי אנה לארץ, וממנה שמעתי שאחותי נפטרה ב-1960 בגיל צעיר. ילדותי המוקדמת עברה עלי בצמידות לאחי התאום הלל דב. כאמור, לא היינו תאומים זהים ולא דמינו אחד לשני בשום תחום. הלל-דב היה ילד ג'ינג'י, נמוך ממני, ובורך במספר כשרונות שלא זכיתי להתברך בהם: הוא שר יפה מאוד, והיה לו כישרון יוצא דופן לפיסול. התאווה שלו לפיסול היתה כה גדולה עד כי בזמן השיעורים בבית הספר נהג לפסל דמויות קטנות מתחת לשולחן, בכל חומר שהזדמן לידי: עץ, אדמה, נרות ופלסטלינה מיוחדת שהיתה אז.

בהתחלה היו המורים מקפידים איתו בעניין זה, מענישים, לוקחים ממנו את הדמויות שלו. אלא שההרגל סופו לנצח. עם הזמן הסכימו המורים עם אותו שיעוץ והניחו לו לנפשו. מובן כי כל השנים הללו היינו תמיד יחד. רק כשהגענו לגיל עשר נפרדו דרכינו. הוחלט אז כי אני אלך להמשיך את חוק לימודי בגימנסיה בעיר קלוז' (קלויזנבורג) בעוד הוא יילך ללמוד מקצוע (בסופו של דבר תכנית זו לא צלחה. הגימנסיה נסגרה בזמן המלחמה ואני לא המשכתי את חוק לימודי. אחי לא הצליח להתפרנס ממשלח ידו בגלל ביטול הזמנות של לקוחות גויים, שחששו לעבוד עם בעלי מקצוע יהודיים).

בחיידער

כאן המקום, דומני, לספר על לימודי בחיידער. היתה זו חוויה לא מרגינה שאינה זכורה לי לטובה, למרות שעברו מאז כמעט 70 שנה. לחיידער התחלנו ללכת בגיל צעיר מאוד. שלוש ואולי ארבע. בגיל שש התחלנו ללכת לבית הספר המשותף לנו ולגויים, אבל באחת בצהריים היינו שבים לחיידער – מין חדר אפור, קר בימי החורף, שבגלל חיסכון בהוצאות ההסקה לא חומם מעולם, לא מעט בגלל חוסר יכולתם הכלכלית של הורינו. המלמד שלנו היה דמות בפני עצמו, ואולי דוגמא לכלל המלמדים של אותה תקופה. פעם אולי היינו רואים בהם אנשים קרים, רעי לב, שהיו מצליפים בתלמידיהם בכל הזדמנות שרק נקרתה להם. היום אני מבין שהמלמדים שלנו היו בעצם אנשים קשי יום ובעלי משפחות מרובות ילדים. הם השתכרו בקושי רב למחייתם, לא אהבו את מקצועם, ואני זוכר שהמלמד שלנו היה עני מרוד עד כי לא פעם, בהסתה, היה מלקט את פירורי המזון שהותירו אחריהם התלמידים שלו.

עבור המלמדים, היה זה מקצוע שנא ולא קל. היה עליהם להיות איתנו עד שעות הערב, ללמד אותנו תורה, משנה וגמרא. הלימוד עצמו היה עבורנו סיוט של ממש. הלא את השפה העברית לא ידענו. וכך, היה המלמד שלנו מתרגם לנו פסוק פסוק, משפט אחרי משפט, ביידיש, ואנחנו היינו משננים אחריו. כך, יום יום במשך שעות ארוכות.

צריך לדמיין את הסיטואציה: ילדים קטנים, מלאי אנרגיה ומרץ, מרותקים למקומם במשך שעות ארוכות, משננים פסוקים ומשפטים, ולאיש לא ברור לשם מה. עלי להוסיף כאן כי

בבית הספר של הגויים למדנו תחילה את השפה הרומנית ואחר כך את השפה ההונגרית. כך יצא שבגיל צעיר כבר ידעתי לדבר במספר שפות, אם כי הדבר לא היה קל כלל וכלל. אין פלא שכאשר שואלים אותי על משחקי הילדות שלי, אני לא זוכר אותם. אולי בגלל שמעולם לא שיחקנו. פשוט לא היה מתי. היינו יוצאים בשש בבוקר מהבית, כמעט בחשיכה, וחוזרים אליו רק בשעה שבע בערב. למה היה כל זה?

מדוע לוקחים ילד קטן וסוגרים אותו בחדר קטן במשך שעות ארוכות כל כך? אני חושב שהתשובה נעוצה בפחד. היהודים של אז, לא רצו שילדיהם יסתובבו ברחובות העיר ביחד עם ילדי הגויים, יתערבו בחברתם, וילמדו מהם תעלולים שונים. בוודאי שלא רצו שהילדים ילכו לבתי הגויים, ויאכלו חס וחלילה נבלה או טריפה. בעיני היהודים, עדיף היה לבודד את הילדים הרכים, למנוע מהם להתערות עם ילדי הגויים.

המבחן השבועי אצל הרבי

למדנו קשה כל השבוע, אבל אם חושב משהו כי בשבת היתה לנו מנוחה מאותם לימודים, הוא טועה. אמנם בערב שבת היינו הולכים עם אבא לבית הכנסת ובשבת לתפילת שחרית ולסעודת שבת, אבל בשבת בצהריים היה עלינו להתייצב אצל הרבי שלנו. הוא זה שהיה בוחן אותנו על לימודינו מאותו שבוע, ואוי לו לילד שלא היה מוכן דיו לאותם מבחנים! למרות זאת, היום אני מבין שהיתה לנו אז את הזכות ללמוד לקרוא ולכתוב בשפת הקודש, להבין את פרשת השבוע ולשמור על זהותנו כיהודים.

במקביל, יש לזכור, היה עלינו להכין שיעורי בית ולהתכונן למבחנים של בית הספר הנוצרי הכללי שבו למדנו. גם שם היה עלינו להגיע לציונים סבירים וגם שם היה אסור עלינו להכשל, אחרת היו הגויים לועגים לנו, פוגעים בנו – בעצם הדברים התרחשו כך או אחרת, כשגרת חיים רגילה.

הסיוט הזה של לימודים בחידוד ובבית הספר הנוצרי הכללי בא אל סיומו כשהייתי בן עשר, אז עברתי ללמוד בגימנסיה בעיר קלויזנבורג (קלז'). היתה זו הקלה של ממש. עכשיו היו שעות הלימודים שלנו "נורמליות" ולא נאלצנו לשנן יותר, במשך שעות, פסוקים ומשפטים.

הלימודים בקלז' היו מהנים, אבל היתה לנו בעיה. כיוון שבאנו מכפר מרוחק, נהוג היה שמשפחות מקומיות מארחות את התלמידים לארוחות צהריים וערב (ביידיש, קרוי מנהג זה "טעג" – "יום"). מצד אחד אמנם היה לנו היכן לאכול ומצד שני, היתה לנו תחושה חריפה של זרות, של חוסר בית. לשמחתי, הייתי אני פטור מכך, כיוון שאבא יכול היה לשלם עבור שהותי במעין פנימיה לילדים יהודים בעיר קלז'.

מותה המפתיע של אמא

השנים חלפו. בשנת 1941 היינו אמורים אחי ואני לחגוג את בר המצווה שלנו. במשך חודשים ארוכים שקדנו שנינו על לימודי ההפטר והפרשה שלנו. הכנו את עצמנו להניח תפילין, ולמדנו דינים והלכות שונים הקשורים לתפיסת עולמם של בני המצווה. במקביל, החלה אמא שלנו בהכנות הרבות לקראת חגיגת בר המצווה. במציאות האפורה של אותם ימים רחוקים, אירוע כזה נחשב לבולט מאוד, חגיגי, הזדמנות נאותה לצאת מעט מהשגרה. לא פלא שכולנו ציפינו רבות לאותה בר מצווה. אבל השמחה שלנו הפכה לאבל. ביום שישי, יום אחד בלבד לפני בר המצווה שלנו, הלכה אמא לעולמה. אינני זוכר ממה מתה. אולי היתה זו מחלת כבד שממנה סבלה, או אולי היה זה התקף לב פתאומי.

אמא היתה בת 46 כשהלכה מאיתנו ואני זוכר שבמקום לחגוג ולשמח ישבנו כולנו על הארץ ולא הפסקנו לבכות עליה. זו היתה עבורנו טרגדיה גדולה. ערב הדלקת הנרות התיישבנו, וקמנו במוצאי שבת. וכיוון שהיינו בחוץ לארץ, ואין קוברים שם את המת במוצאי שבת, נאלצנו להשאיר את גופת אמא בבית מיום שישי ועד יום ראשון. מותה הפתאומי של אמא זעזע ואתנו קשות. חיינו השתנו עד לבלי הכר. אחרי שאיבדנו את היקר לנו מכל התקשיתי להתרכז בלימודים או בכל דבר אחר. איבדתי עניין בכל. בעצם, מעולם לא חגגתי את בר המצווה ולא עליתי לתורה. טכס ההתבגרות שלי היה מותה של אמא, קבורתה, ואמירת קדיש עליה.

לחיות עם אם חורגת

היה זה אך טבעי שאחותי הגדולה גיטל תיקח לידיה את מושכות הבית, אבל גיטל התקוממה. היא לא רצתה לקחת עליה את העול מוקדם מכפי שתכננה. "אני" הסבירה לאבא, "עדיין צעירה, כל עתידי לפניי, ואינני רוצה להתחיל לטפל במשפחה גדולה. אני רוצה ללמוד, להתפתח, ולא להפוך לאם שניה לאחיי. עליך לקחת לעצמך אשה שניה". אבא הבין כי אין לו ברירה. בגלל שידע כי עבודתו לא תאפשר לו להתפנות לטיפול בילדים, נשא לו מהר יחסית אשה שניה. אני חושב שכל זה קרה כבר בשנה הראשונה לאחר מות אימי. אבא קיווה שהבחירה שעשה תהיה טובה, וכי ניתן יהיה לשקם את המשפחה אחרי האסון הכבד שפקד אותנו.

אבל לצערנו לא כך התגלגלו העניינים. כפי שקורה לא פעם, אימי החורגת ואחותי גיטל לא ממש הסתדרו ביניהן. גיטל טענה שוב ושוב כי האשה החדשה דוחפת את אחי הקטן ונוהגת בו שלא כשורה, ואני מניח כי האם החורגת שלנו חשה לחוצה, לא רצויה, נתונה בין הפטיש (גיטל) לבין הסדן (אבי). גם אנחנו, האחים האחרים, לא חיבבנו אותה. כל שיכול אני לזכור מאשתו של אבא, שאפילו שמה נשכח ממני, שדחפה את אחי הקטן מעליה כאשר בא לקבל ממנה חיבוק או תשומת לב. הדבר כאב לי מאד. חשתי כאילו אני

עצמי הייתי שם, והרגשתי ששוב אינני יכול להסתכל לה בעיניים. לא פלא שהאווירה בבית הפכה להיות עכורה ולא נעימה, עד כדי שביקשתי מאבא כי יותר לי לחזור לגימנסיה שלי בעיר קלוז'.

עולם הולך ומתערער

מותה של אמא לא היה האסון היחיד שהעיב על חיינו. אמא נפטרה אמנם בשנת 1940, אבל העולם שלנו החל להתערער ויציבותו אבדה שנתיים כבר קודם לכן, בשנת 1938. חבל הארץ שלנו הועבר לידיה של הונגריה ושררו בו אווירה של עצבנות רבה, פחד, וחוסר דאגות מפני העתיד להתרחש.

שוב ושוב, הפכו היהודים שעיר לעזאזל. אנחנו, לדברי שכנינו הגויים, היינו אשמים בכל. יותר ויותר חזינו בתקריות אנטישמיות של הכאת יהודים, התנכלויות וגזירות מצד השלטונות כגון: איסור נסיעה בתחבורה ציבורית, איסור להחזיק כעסקים פרטיים, ועוד. חוסר הביטחון האישי שלנו הלך וגבר.

ועדיין, ניתן היה "להסתדר" עם הגויים. ובמילים אחרות: לשחד אותם. אני יודע שגויים רבים שבאו לחנות לא שילמו עבור המצרכים שלקחו. כך קנה אבא את השקט שלנו. הוא שיחד פקידים, הוא שיחד אנשי משטרה והוא שיחד אפילו את המורים שלנו, כדי שנוכל להמשיך ללמוד בצורה סדירה בבית-הספר – על מנת שהם לא יתאנו לנו. לא מעט אנשים שתנו אצלנו, והבטיחו – בלי מלים – לדאוג לבטחוננו של אבא ולבטחונם של בני משפחתו.

היתה זו מציאות החיים של התקופה שטרם המלחמה. רומנים ויהודים ידעו שניתן "להסתדר" אם רק רוצים בכך, והדוגמא הבאה תוכיח: בתחנות הרכבת של אותם ימים התפתחה תופעה מעניינת. מבקרי הכרטיסים היו יורדים לרציף, מתחילים לצעוק במעין תערובת מגומגמת של יידיש ועברית: "חצי שלי, וחצי שלך!" היהודים היו מגיעים אל אותם מבקרי כרטיסים, עושים מה שעושים ונבלעים בקרונות.

למעשה, היתה כאן קנוניה פשוטה. המבקר היה מסביר ליהודי שאין לו כלל צורך לקנות כרטיס נסיעה במחיר מלא. ניתן לוותר על הכרטיס, ולשלם רק את מחצית תמורתו – במזומן – היישר לכיסו הפרטי של מבקר הכרטיסים. היתה זו עסקה משתלמת לשני הצדדים, ושניהם הרוויחו בה.

או למשל אותו מבקר ממשלתי שהגיע לחנותו של אבא כדי לבדוק שהכל כשורה. אבא לא המתין אפילו רגע. הוא שלשל לכיסו של אותו פקיד סכום של כמה מאות ל"י. המבקר הנכבד היה מרוצה ומסופק. הוא חתם על מסמך רשמי כי הכל בחנות מתנהל כראוי, והמשיך לו הלאה לדרכו.

ה"בקשיש" היה חלק בלתי נפרד ממהלך החיים ברומניה. אני מאמין שאפילו המלך קארול שלנו קיבל לא מעט כסף, כדי להציל את יהודי רומניה מהנאצים (חלק מיהודי רומניה ניצל, אבל 300 אלף יהודים נרצחו בשואה על ידי אנשי המפלגה הנאצית הרומנית).

אנחנו עוברים לידיהם של ההונגרים

בשלב מסוים, כפי שציניתי, עבר האזור שלנו לידי ההונגרים. היום אני מחייך במרירות כאשר אני נזכר כיצד התקבל הסיפוח בשמחה בקרב היהודים. אז עדיין לא הבנו את הסכנה הטמונה בכך. היינו שקועים בעבה. יהודים רבים, שחלקם שירת בצבא הקיסרות האוסטרו-הונגרית, זכרו להם חסד מזמן מלחמת העולם הראשונה. הם קיבלו את החיילים ההונגרים בתשואות, ביין ופרחים.

האזרחים הרומנים, לעומת זאת, לא אהבו את השליטים החדשים שלהם. "הנה", אמרו חלק מהם ליהודים, "כבר אתם בוגדים בנו. אבל אל תדאגו. אנחנו נסגור חשבון לא רק איתם בבה היום, אלא גם איתכם, שלא שמרתם לנו אמונים".

שליט חדש וגזירות חדשות

לקח לנו זמן קצר להבין, שההונגרים לא יעשו לנו טוב. כבר בשנת 1940 החלו השלטונות לאסור יהודים, לשלוח אותם לעבודות במחנות כפייה במקומות מרוחקים. היו אלו עבודות קשות ומפרכות, כמו למשל הנחה של אֶדְוִי מסילה כבדים לאורך קלומטרים רבים. למזלנו, היה אבא מבוגר אז, בן 46, גיל שבו אין לוקחים גברים למלאכות קשות כאלו.

הדברים לא פסחו גם עלינו. בגיל 12 כבר הוצרכנו לנקות רחובות מהשלג שנערם בהם. האם חשתי מושפל? בוודאי שחשנו מושפלים, אבל, האמת ניתנת להאמר כי היינו מושפלים מאז ומתמיד. להיות יהודי פירושו להיות מושפל, נפגע, מטרה לחיצי לעג בלתי פוסקים מצד הגויים. וברגע שהגיעו ההונגרים, שונאי יהודים מובהקים, הגיעה ההשפלה לשיאה.

כדי להבין עד כמה עמוקה היתה ההשפלה, אספר כאן כי אחרי שעליתי לארץ, הלכתי לי לתומי בתל-אביב – יהודי חופשי וגאה – כשלפתע ראיתי מולי חבורה של נערים צועדת על המדרכה. בגלל אינסטינקט ישן של שנים זזתי, ועברתי להלך על המדרכה שממול, כדי לפנות להם את הדרך. רק אז נזכרתי שאינני נמצא יותר מול גויים הונגריים אלא בארצי שלי, חופשי, גאה, משוחרר לתמיד מאותם פחדים, איומים וגזירות!

"ומדוע לא ברחתם?"

היו אלו ימים קשים. לאלו השואלים אותנו מדוע לא ניסינו לברוח אז מאירופה, אומר כי הדרכים היו חסומות. כדי להגיע לפלשתינה היינו צריכים להמציא לשלטונות הבריטים (ששלטו אז בארץ) "סרטיפיקט של קפיטליסטים". פירושו של דבר שהיית צריך להוכיח

כי יש לך מקצוע מכניס, חסכוניות, וכי אתה יכול לשלם לשלטונות 1000 לירות שטרלינג – סכום עתק במונחים של אותם ימים. לאבא לא היה כמובן את אותו הסכום. בנוסף, ההנהגה של יהדות אירופה היתה מורכבת משורה של רבנים, שרבים מהם התנגדו לציונות והתנגדו נחרצות לעליה ארצה. "לארץ ישראל נגיע רק כאשר תבוא הגאולה", חזרו ואמרו אותם רבנים, "ועד שלא נראה את חמורו של המשיח אל לנו להגיע לשם לפניו". אני חושב היום שלו היו הרבנים מנסים לחשוב בצורה שונה, לנסות לחזות את העתיד, היו אולי פני הדברים נראים אחרת.

כך או כך, הגזירות והסנקציות לא המתינו להחלטתם של היהודים. במהלך שנת 1940 יצאה גזירה חדשה באזור שלנו: מי שאין לו נתינות הונגרית, יגורש! למזלנו היתה לאבא נתינות הונגרית, עוד מהזמן ששירת כחייל במלחמה העולמית הראשונה. אנחנו היינו בטוחים לעת עתה. לא כך יהודים אחרים. חלקם ניסו לשלם הון רב למכרים גויים, כדי שאלו יסדרו עבורם ניירות חדשים. אחרים לא הצליחו בכך, או שלא היה בידם את הכסף הדרוש.

נסיעה מפחידה ברכבת

בחבל הארץ שלנו, החלו הפחד והפאניקה להשתרר בכל. היהודים החלו להבין כי דבר מה רע הולך להתרחש וזה אכן קרה מהר למדי. הגזירה הבאה שניחתה עלינו: עלינו להתהלך מעתה ואילך בכל מקום עם טלאי צהוב, לא קטן, אלא גדול בולט, שמידותיו הן תשעה על תשעה סנטימטר. עכשיו, גם אם לא היו לך תוי פנים יהודיים טיפוסיים, יכלו הגויים לזהות אותך הגויים ממרחק, ובכל מקום.

למעשה, מעתה ואילך, היה דמנו מותה. הטלאי הצהוב לא רק "סימן" אותנו, הוא שידר את המסר: האדם שניצב בפניך דמו מותה. אתה יכול להתנכל לו, להכותו, לשדוד את כל רכושו – והכל ברשותם ובהסכמתם של השלטונות. ניתן היה לחוש באויר, את השנאה, הזלזול בחיי היהודים. דומה היה כי הרומנים וההונגרים התחרו ביניהם: מי יתעלל יותר ביהודים.

סיפור השוחד אף הוא החל להיות מסובך יותר ויותר. עבור קצינים זוטרים היה אבא צריך לשלם שוחד נמוך. אבל עבור קצינים גבוהים בכירים התבטא השוחד בסכומי כסף גדלים והולכים.

גם הנסיעה ברכבת החלה להיות מפחידה. אני זוכר שדווקא אז החלטתי לחזור הביתה, בנסיעה ברכבת. באותו מסע החלטתי לקחת סיכון. לא ענדתי את הטלאי הצהוב. באותה עת כבר נסגר בית הספר היהודי שלנו. נשלחתי ללמוד בבית ספר מקצועי אלא ששם לא היה לנו די אוכל, וסבלנו לא רק מרעב אלא גם מקור. ידעתי כי עתה עלי לחזור הביתה.

המסע היה לא רק מפחיד, הוא התמשך שעות ארוכות. היום אני מבין כי כל אורכה של הדרך לא היה יותר ממאה קילומטר – מרחק שאנחנו עושים היום ברכבת בלא יותר משעה של נסיעה. אבל אז היו הרכבות איטיות יותר, עצרו בדרך פעמים רבות, והנסיעה הביתה התמשכה לי כנצח. למעשה, ארכה אותה נסיעה ברכבת שלושה ימים! בכל מקום שבו ראיתי משטרה קרבה הייתי מתחבא. פחדתי שיגלו אותי, וירביצו לי מכות רצח.

פרק שני – רגע לפני...

כשהגעתי סוף סוף לרוס מצאתי כבר אחוז בפחד גדול. העסק של אבא עדיין עבד באותם ימים. הוא ניסה – באמצעות מתן שוחד לאנשים שונים – להמשיך בחיי המסחר שלו, אך ברור היה כי עכשיו מדובר בעניין של זמן בלבד. כולנו היינו במצב של בהלה, של מגננה, של חוסר ודאות מוחלט. לא ידענו אז מה יילד יום; מה יקרה לנו ביום המחר. היו פרסומי חוצות המזהירים כי אם ייתפס מישהו על מעשה אסור, כל משפחתו תיענש. אנחנו פחדנו ונזהרנו מאד.

היה זה אך טבעי, ואני אומר זאת כיום בצער, ששאפנו להתכנס, להיות כל הזמן ביחד. בכל מחיר. לו ידענו לשער את העתיד אין ספק שהיינו מנסים להתפזר, וכפי שאמרו יהודים לא מעטים לילדיהם: "ברחו. לכו מכאן. אם נתפזר, מישהו מאיתנו בוודאי יינצל בסוף מהתופת".

אבל אנחנו כמובן לא ידענו את כל זה. לא יכולנו לשער את מה שיקרה. קיוונו כל הזמן שיקרה נס, שהמצב ישתנה ויהיה טוב יותר, שאולי השלטון יתחלף ונזכה לשליט אחר, רחום יותר. אז היינו עדיין אופטימיים, הרחק מייאוש.

בשותפות עם הגויים

ולכן, נקט אבא בצעד כמעט אחרון, כדי לשמר את העסק שלו. כיוון שעל היהודים נאסר להעסיק גויים או להחזיק בעסק משלהם, הקים אבא מעין שותפות פיקטיבית עם גוי אחר.

עכשיו היה העסק רשום למעשה על שם הגוי, ופרושו של דבר שהרווחים התחלקו מעתה שווה בשווה בין שני אנשים. היה זה מצב נפוץ ורווח. בעצם, ברוב המקרים לא נקף הגוי ולו אצבע אחת קטנה למען העסק. רק שמו התנוסס לראווה על גבי הניירות הרשמיים. ככה שרד העסק שלנו עוד כמה חודשים. עלי לציין כי במקרים אחרים, השתלטו הגויים על עיסקי היהודים, שלא יכלו להגיש כמובן תלונה לשלטונות בעניין זה.

צינתי קודם לכן שבמהלך תקופה מסויימת עדיין היינו יכולים להמשיך כמעט כרגיל בחיי השגרה שלנו. אבא עוד היה משחד פקיד או קצין משטרה באמצעות מתן מצרכי מזון, וכך יכולנו להמשיך ללכת בשקט ברחוב או להמשיך בלימודינו.

בתקופה שעליה אני מספר, זמן קצר לפני הגירוש של שנת 1943, מיצה גם אמצעי זה את עצמו. כל הסובבים אותנו התייחסו אלינו כאילו היינו מצורעים. הם העדיפו להתרחק מאיתנו ולא להראות בחברתנו.

הכתובת על הקיר היתה ברורה. באותיות של אש. הם היו העכברים. אנחנו היינו הספינה הטובעת. היה זה נורא לראות כיצד לא רק הגויים הזרים מתרחקים מאיתנו. כך היה גם

עם חברים טובים. הם פשוט ניתקו קשרים, ושוב לא ניתן היה לפנות אליהם בשום בקשת עזרה. היהודים נותרו מחוץ לקהל, דבר שללא ספק תרם לאווירת הפחד שבה חיינו. במאמר מוסגר ברצוני לומר לכם: אלו הסבורים כי האנטישמיות פסה מאירופה טועים טעות מרה! לא מכבר נערך בבירת צרפת ערב תרבותי. באולם נכחו גם ערבים וכשנאמה בכנס אשה יהודיה הם צעקו בלי בושה: "רדי מהדוכן יהודיה מלוכלכת! יהודיה מלוכלכת!" מדהים, אבל איש באולם לא זע ולא נע. ותארו לעצמכם: במקום היתה גם אשתו של ראש ממשלת צרפת. אני הייתי מצפה ממנה שתאמר משהו, שתבקש לגרש את המתפרעים. כל זה לא קרה. איש לא אמר כלום ולא אותה נואמת יהודיה נגרמה עוגמת נפש רבה. וזה כמובן אינו המקרה היחיד. מבחינה מסוימת, האנטישמיות באירופה לא השתנה ב- 60 השנה האחרונות.

הגירוש

הגירוש מהכפר שלנו, רוס, התרחש בערך בסתיו שנת 1943. היום אני יודע שזמן קצר קודם לכן התאספו במקום נציגי המשטרה, הז'נדרמריה, וראש הכפר, וכולם סיכמו ביניהם על חלוקת השלל היהודי: בתים, עסקים, שדות, בעלי חיים, וכיוצא באלו. ועדיין, אבא קיווה אז כי משהו בכל אופן יסתדר. היום אני מבין כי הוא – כמו גם יהודים רבים אחרים – לא היה מוכן היה להודות כי החיים שלו עומדים להשתנות מהקצה אל הקצה. למעשה, הוא לא היה מוכן להודות בכך גם כאשר החיים השתנו. הוא המשיך לשחד, החזיק את העסק בציפורניו, עשה כל דבר אפשרי כדי לנסות ולהמשיך באורח חייו הקודמים.

קל היום "להיות חכמים" לאחר, אבל נראה שלו היינו נוקטים יוזמה אולי היו הדברים נראים אחרת. איש לא צפה אז בחלומותיו הגרועים ביותר מה עלול להתרחש ומה מצפה לנו.

למשל: הכפר שלנו היה מוקף ביערות ענק. לו היינו דואגים אז להכין לנו מקום מסתור מראש, אפשר שהיינו יכולים להמלט לאותו מקום ולשהות בו עד סופה של המלחמה – ובוודאי שלא להיות מגורשים אל מחנות הריכוז. אבל אנחנו לא חשבנו על כך מקודם. אז עדיין ניתן היה לשחד משפחה ברכוש שעוד נותר לנו. יכולנו לזכות בתקופה נוספת של חסד.

בוקר בהיר אחד בא כל זה אל קיצו. בשעה חמש דפקו על דלת הבית שלנו שוטרים הונגריים והעירו אותנו. "על כל אחד מכם", פקדו, "לקחת איתו מעט בגדים ומזון. תוך חצי שעה עליכם להיות מוכנים לעלות על עגלה שתבוא לקחתכם!" אינני יכול לתאר גם היום איזו פאניקה שררה בכפר. בהלה איומה. צעקות נשמעו מכל בית. תארנו לעצמנו שלוקחים אותנו לאיזה מקום, אבל בחלומותינו הגרועים ביותר לא ידענו

עד כמה רחוק ניסע – ולאן! כל אחד מאיתנו לקח מה שלקח, ותחת צעקות הועלינו כולנו על עגלות רתומות לסוסים.

הגרמנים וההונגרים היו אשפים באחיזת עיניים. הם דאגו לתת לנו את התחושה – שאנחנו ניסינו להאחז בה בכל כוחנו – כאילו תוך זמן קצר נחזור כולנו אל בתינו ואל העסקים שלנו. לכן הם ערכו כביכול רשימת מלאי מסודרת. הם רשמו בקפדנות כל ציוד ופריט שהיו ברשותנו. כאילו הכל נמצא תחת השגחה.

מאוחר הרבה יותר למדתי כי במקומות אחרים, בפולין למשל, ידעו היהודים היטב לאן הם מובלים ולכן ניסו חלק מהם להחביא ילדים קטנים בביתם של שכנים גויים תמורת תשלום הגון. אצלנו לא ידעו דבר, וממילא לא ניסה אף הורה להחביא את ילדיו, אלא להיפך, כולם התכנסו בחיק המשפחה. אני זוכר שאחרי תקופה כה קשה היינו כולנו כנועים, מפוחדים מאוד, ועדיין קיוונו שכל זה הוא רק חלום רע שבקרוב יבוא אל קיצו.

אם ישאל משהו מכם, הקוראים, מדוע לא התקוממנו בשלב זה, למה לא ניסינו לברוח, אומר כי היו לכך מספר סיבות. ראשית, הגרמנים ניסו להפחיד אותנו. איימו שאם יהודי אחד ינסה להימלט, הם יהרגו עשרה במקומו. האחריות הקולקטיבית גברה. אז לא ידענו כי תוך זמן קצר ימותו כמעט כולם – בין אם יברחו, בין אם לאו.

היתה גם התחשבות בזקנים ובילדים. הנטיה של הצעירים והחזקים, היה להישאר ולסייע לחלשים. לא להימלט. הלך הרוח היה כזה: נעזור כולנו אחד לשני, וכך נוכל לחצות בקלות רבה יותר את אותה תקופה קשה.

אומר גם כי היתה סיבה נוספת. הרבנים. הם היו מנהיגים נחשבים ואסרו עלינו להתקומם. וזהו. היום אני אומר זאת בגלוי לחלוטין, למרות היותי אדם שומר מצוות: הנני מאשים את הרבנים על שלא התירו לנו לעשות את הדבר הטבעי ביותר – לנסות לעמוד על נפשנו. אז מתי הפסקתי להשלות את עצמי?

אני חושב שהיה זה כאשר הועלינו על העגלות בדרך לתחנה הבאה שלנו. פתאום צצה בראשי מעין תמונה נשכחת שנלקחה כנראה מסרט או ספר, ואני ראיתי בה עגלה של נידונים למוות, סובבת ברחבי הכפר ואוספת לתוכה נדונים נוספים.

ואם הייתי צריך משהו נוסף כדי לחזק בי תחושה קשה זו, הרי שהיו אלו הגויים של הכפר. היה זה יום ראשון בבוקר. חלקם היו כבר בדרך לתיפלת יום א' שלהם.

אף אחד מהם לא ניסה לעזור לנו באותו יום, לתת לנו פרוסה של לחם, לסייע במשהו. הגויים הללו רק הביטו בעגלות, עם האנשים המפוחדים שבתוכם, וצחקו לנו בפנים במין שמחה לאיד. את התמונה הזו של החיוך לא אשכח כל חיי.

בקרת היער

ועדיין, הגרוע מכל עוד ציפה לנו. לא עכשיו, לא מייד. הגרמנים וההונגרים החליטו כנראה להחליש את כוח ההתנגדות שלנו והובילו אותנו לקרחת יער גדולה המצויה במרחק של

30 קילומטרים מרוס, אי שם ליד העיר דייש. היום אני חושב שאפילו אז היינו יכולים עוד להימלט. ככלות הכול, היו שם יהודים כה רבים. אבל פחדנו מאוד. ואולי גם היינו בשוק. אף אחד מאיתנו לא העלה על דעתו את הרעיון הפשוט שניתן לקפוץ מהעגלה, תוך לקיחת סיכון, ולהימלט אל תוך היער. לא רצינו גם לסכן את שאר בני המשפחה. חששנו שאם יברח מישוה, יהרגו הגרמנים עשרה במקומו.

אבא נלקח לחקירה

בקרחת היער כבר "חילו" לנו יהודים מכל האזור. במקום היה בניין אחד של משטרה ולידו תחנת רכבת קטנה. כל משפחה התמקמה בפינה אחרת משלה ושם – לא תאמינו – חיינו במשך שלושה חודשים.

במקום לא היה דבר: לא מים, לא מזון, לא בתי שימוש. איך חיינו, אתם שואלים? תוך זמן קצר הגיעו למקום גויים שהריחו ריח של עיסקאות משתלמות. תמורת בגדים, כסף, זהב, ואפילו שיניים, הביאו ומכרו מצרכי מזון. הגרמנים ההונגרים כמובן לא דאגו לנו לאוכל או לבגדים.

אבא נלקח לחקירה יחד עם גברים אחרים. המקומיים ידעו היטב מיהו. הם שיערו שיהודי המחלק כל חודש כמה טונות של מצרכי יסוד, יש לו בוודאי איזה הון קטן שהוא מחביא בביתו. אבא עבר חקירה איומה. הוא הוכה קשות, וכמובן שלא יכול היה לומר דבר כי שום אוצר לא היה בנמצא.

אבא חזר אחרי שלושה ימים. היה נורא לראות אותו. כיוון שעוונה והוכה קשות, בקושי היה יכול ללכת או לעמוד על שתי רגליו. חלף עוד זמן רב עד שיכול היה לעמוד שוב בצורה המניחה את הדעת. אז, אני חושב, "שמחתי" לראשונה על כך שאמא שלנו נפטרה ושוב איננה בינינו. שלא "זכתה" לראות את הטרגדיות, האומללות, את כל היהודים שנותרו ללא מזון, מים, בגדים ותרופות.

מסע לעבר הבלתי נודע

היום קשה להאמין, אבל אז עדיין קיוונו לטוב. חשבנו שאולי מדובר בגירוש להונגריה, שאולי מייעדים אותנו לעבוד במשקים של איכרים הונגריים. אני חושב שהיתה זו שמועה שהפיצה מועצת היהודים. מן הסתם רצו להרגיע אותנו, ואולי היו להם את האינטרסים שלהם כי חשבו שכך יינצלו אף הם.

כך או כך, שלושה חודשים שהינו בקרחת היער ובתום תקופה זו העלו אותנו הגרמנים על גבי קרונות רכבת לעבר יעד לא ידוע. לא אגזים אם אומר שעד אז כבר הפכו אותנו הנאצים ההונגרים לכלום. אבק אדם. שוב לא היית נחשב לכלום ושום דבר בך לא היה חשוב יותר. היינו גרועיים יותר מבהמות שמובילים אותן לשחיטה או חיות נרדפות. למה אני מתכוון?

שאם נערים וילדים רואים את הוריהם כורעים לידם ועושים את צרכיהם ללא כל בושה, סימן הוא שמשוהו בנפש נפגע קשות. אם הנך ילד בן 15 הרואה זקנים גוססים, ואתה חושב רק איך להציל את נפשך, סימן הוא שמשוהו בך נאטם רגשית. כל זה לא קרה במקרה. הנאצים תכננו הכל. הם רצו שכאשר נגיע ליעדנו כבר לא יישאר בנו כל רצון לחיות. נסענו אל עבר מקום בלתי ידוע, והתפללנו לרגע שאותו מסע איום יגיע אל קצו.

גם היום, למרות שסיפרתי על כך לא פעם ולא פעמיים, אני מתקשה לתאר את המצב שאלי נקלענו. רגע אחד היינו בני אנוש, עם קורת גג מעל ראשנו, עסק מסודר, ואוכל, ורגע אחרי היינו ללא בית, חסרי כל רכוש, ללא מזון, מים ובגדים מתאימים. האהבה, הערכים, האמונות שעליהם חיינו במשך שנים, העולם כולו – הכל התמוטט והתפורר בבת אחת.

קמנו אל תוך עולם חדש, רע, אכזרי, חסר רחמים ואהבה, חסר כל ערך של חיי אדם. וחזרה למסע, אל קרונות הרכבת ולשהייה האיומה בהם. נראה לי שמי שלא חווה כל זאת לא יוכל להבין אותי. אני מדבר על אבות שנדחקו תוך דחיפות ומכות אל צוהר הקרון, כדי לקלוט מעט רטיבות טל באצבעותיהם, לתת לילדיהם הבוכים ללקק את אותן טיפות (ולחם עצמם לא לקחו דבר). אני מדבר על תינוקות שבוכים מרעב וצמא, על זקנים שמשוועים לפרוסת לחם, על דלי אחד לצרכים באמצע הקרון, שבו עושים הכל לעיני כל. אני מדבר על דלי המתמלא על גדותיו וגולש אל כל מקום ופינה (כשדלי המים התרוקן, השתמשו בו גם למטרת הצרכים).

ואני מדבר גם על צחנה איומה, על אנשים שנופחים את נשמתם ואין אפשרות לפנות מהמקום את גופותיהם.

כמה אירוני, אבל כל כך רצינו אז שאותה נסיעה תגיע אל קיצה. אני משער שלו ידענו מה מצפה לנו, היינו מוכנים אולי להמשיך את הנסיעה לעבר יעד אחר. אבל בניגוד ליהודי פולין, אנחנו לא ידענו דבר. ידענו רק שהגענו סוף סוף לאחר כשבוע ימים אל קץ המסע ושנוכל להנות ממצרך נדיר: אוויר צח לנשימה. וכך הגענו לאושוויץ, בחג השבועות תש"ד.

פרק שלישי – שלשה ניסים – השגחה עליונה

ד"ר מנגלה

באשוויץ היתה קבלת הפנים מהירה ואכזרית. תוך דקות למדנו על בשרנו שעלינו להזהר מעתה ואילך מכלביהם צמאי הדם של אנשי האס.אס., שעמדו על רציפים עם מעילי עור שחורים ולא הפסיקו לצעוק עלינו, שנמנה. מזווית העין עוד ראיתי כיצד אווזים אותם קלגסים באטימות ורוע לב בזקנים ובחלשים ומשליכים אותם – פשוטו כמשמעו – על גבי משאיות שעשו את דרכן אל עבר מקום בלתי ידוע.

אנחנו נדחפנו בתור ארוך אל עבר שולחן עץ שעמד באמצע הרציף. אני חושב שהיתה זו תמונה שאיש מניצולי אושוויץ לא ישכח לעולם: מאחורי השולחן עמד אדם. הוא לא אמר דבר. רק אמד במבט מהיר את הבאים, וסימן באצבעו ימינה או שמאלה. מאוחר יותר הבנו שהיה זה ד"ר מנגלה – רופא מפלצתי שחרץ את גורלם של מאות אלפי יהודים לחיים או למוות.

לנו לא היה כמובן מושג במה מדובר. לא ידענו כי זוהי הסלקציה האחרונה. מי שהלך ימינה מצא את דרכו עצמו תוך זמן קצר במקלחת מדומה, שלא היתה אלא תא גזים קטלני ומשוכלל. אלו שהלכו שמאלה ניצלו. לפחות לפי שעה. לפחות כרגע.

וכאן ברצוני להדגיש ולומר דבר מה: אם יאמר לכם משהו מניצולי השואה כי הוא נשאר בחיים תודות לאינטואיציה שלו, לתושייה, לכוחו הפיזי, דעו כי הוא טועה ומטעה. אני מאמין בלב שלם כי הכל היה עניין של השגחה עליונה. אחרת אין אני יכול לפרש אחרת את טיבם של אירועים מזוירים ובלתי ברורים, שעליהם ארחיב בהמשך את דבריי. רק אומר כי ברכבת שלנו היו כ- 1100 איש. את הסלקציה שרדו כ- 90 איש. השאר מצאו את דרכם אל המשרפות ותאי הגזים שעבדו יומם ולילה.

סופם של בני משפחתי

מאז אושוויץ, אני מאמין בהשגחה עליונה, והסיפור הבא יאמת את דבריי. כאשר עברנו את ר"ר מנגלה הופנינו – אחי התאום ואני – שמאלה. אל החיים. אבא, שהיה מבוגר, וחלש, הופנה ימינה. אחי התאום, אמון על הערך של אחדות משפחתית, זינק אל זרועות אבי ונבלע בתור. באותה שניה זינקתי גם אני לשם, אבל השומרים עצרו אותי. הייתי בשוק. רק מאוחר יותר הבנתי כי חיי ניתנו לי באותו רגע במתנה.

היה זה הרגע האחרון שבו ראיתי את בני משפחתי בחיים. אני זוכר שאבא עוד זרק לי פרוסה אחת של לחם. אני נתתי לו אותה בחזרה, וצעקתי: "אבא, שמור את הלחם הזה לארוחת הערב המשותפת. עוד מעט שנינו ניפגש". לא יכול הייתי לדעת כי לעת ערב שוב לא יהיו אבא, ושני אחיי רפאל והלל דוב, בין החיים.

מפגש עם המוות

ההיכרות עם המוות באושוויץ היתה מיידית ובוטה מאוד. כאשר גילחו האסירים הממונים את שער ראשנו וריססו את גופנו בחומר חיטוי, הם עידכנו אותנו בדרכם שלהם במתרחש במחנה. "אתם מריחים את הסירחון", שאלו. "אלו הם בני המשפחה שלכם, מהם נפרדתם היום אחר הצהריים. עכשיו הם עולים לשמיים". היום אני צוחק, כאשר אני שומע את תלונותיהם של העולים החדשים של שנות החמישים, שקבלו על כך שריססו אותם בדי די טי. אותי "ריססו" שלוש פעמים: באושוויץ, בקפריסין ובחיפה. אף פעם לא עשיתי מכך עניין גדול.

היה זה משפט נורא ומזוויע, מהקשים ביותר ששמעתי בחיי, אבל אז לא עיכלתי אותו. אולי בגלל שהיה קשה לקליטה אפילו באותן נסיבות. ואולי עדיין לא הבנתי היכן אני נמצא. הלא הסבירו לנו במשך חודשים שלמים כי אנחנו בדרכנו לעבוד במשקים חקלאים של איכרים הונגריים. על הרג איש לא דיבר. בוודאי שלא על השמדה מאסיבית של יהודים. נראה לי כי ההנהגה היהודית ידעה מה צפוי לנו אבל לא גילו דבר. אולי לא רצו שנתקומם. אולי לא רצו להיענש בשל כך.

בצריף התאומים

ערב ירד. עדיין לא ידענו דבר. אבל כבר באותן שעות נלקחתי לעבר צריף מיוחד. היה זה צריף הניסויים של ד"ר מנגלה, שגילה עניין מיוחד בתאומים. הגרמנים ידעו כי אחי כבר איננו בין החיים, אבל עדיין היו מעוניינים בי למטרות ניסוייהם. תאומים עניינו תמיד את חוקרי הגזע הנאצי. הם האמינו שאם יפענחו את הסוד הגנטי של התאומים, יוכלו להשביח עוד ועוד את הגזע הנאצי הארי ולשלוט באירופה כולה ביתר הצלחה.

מה היה קורה לי אילו הייתי נשאר באותו צריף?

הדברים יישארו תמיד בגדר חידה אבל אני משער שהייתי נופל טרף לניסויים המחרידים של מנגלה ועוזריו. בין השאר, גייסו הנאצים צעירות וצעירים בעלי מראה ארי, כדי שהללו יילדו תאומים ושלישיות ובכך לפתח "שיטת ייצור" לילדים בעלי שיער זהוב ועינים כחולות. טוב שלא זכו לכך. על כל מה שהם עשו מעבר לכך לא ארחיב כאן את הדיבור. אני מאמין שבכל מקרה, לא הייתי יוצא שלם משם – לא בגופי, ובוודאי שלא בנפשי.

נס בצריף הניסויים

ושוב, תוך 24 שעות, קרה לי נס. ואת מה שעתיד לראות לקרות אינני יכול להסביר אלא בתפילתה של אמא שלי ז"ל, שממרום מקומה בשמיים התחננה עבורי והצילה את חיי. כי עוד באותו לילה ראשון, כאשר שכבתי רועד מקור על גבי דרגש העץ, הופיע מולי אדם וסימן לי לבוא אחריו. מי היה אותו אדם? זאת לא ידעתי, ואיני יודע עד עצם היום הזה.

אני מאמין בלב שלם שהיה זה שליח מיוחד שנשלח אלי להצילני ממוות. אולי אפילו היה זה אליהו הנביא בכבודו ובעצמו.

לרגע היסטורי אם לבוא אחריו. לא ידעתי מי הוא, ולא הבנתי לאן הוא מוביל אותי. במקום כמו אושוויץ, יכול היה מסע לילי כזה להסתיים במוות תוך דקות ספורות. אסור היה לנו לזוז מהבלוק שלנו. בטח שלא מבלוק הניסויים של ד"ר מנגלה.

אבל אני הלכתי אחריו. באמונה שלמה, היישר אל צריף מס' C-11 (ציגין לאגר), צריף הצוענים. הלכנו בין המחנות. בכל 150 מטרים ניצבה גדר חשמלית במתח גבוה ובה צוהר למעבר כלבים. בנקודה מסויימת היה כבש עץ, למעבר כלי רכב. אותו אלמוני הוביל אותי במיומנות בין הגדרות, הביא אותי לצריף מס' C-11, סימן באצבעו לעבר דרגש פנוי – ונעלם כלעומת שהופיע. עד היום אני יודע מי היה האדם, שקרוב לוודאי הציל את חיי.

זוועות אושוויץ

בבוקר התעוררתי לזוועה. 1000 אסירים עמדו במסדרים ארוכים שיכלו להמשך אפילו שש שעות. חלק מהמסדרים עמדו על הברכיים.

אסיר שכשל או עשה את צרכיו במכנסיו נענש בחומרה. אנשי אס.אס. יכלו לגשת אליו ולהטביע אותו בו במקום בתוך חבית של מים. לעיני כל. ומה קרה לאסיר שקרע את שמיתו לשניים כדי לעטוף את עצמו? שני אנשי אס.אס. לקחו ממנו את השמיכה, כרכו אותה סביב צווארו חנקו אותו למוות.

היו אלו ימים קשים, כמעט בלבי נשוא. לא רציתי לחיות יותר, אבל כנראה שגם למות לא רציתי. הייתי אומלל. לא היכרתי איש, לא הבנתי על מה פשעתי שהגעתי אל אותו מקום שכלל אין לתאר אותו במילים. עולם שהוא מעבר לטירוף, מעבר לזוועה, מעבר לכל הסבר.

לא לחינם בקשה ממני אשתי חווה ז"ל, שלא אספר על כך דבר לילדי רפי ושורי. רק אחרי מותה, בשנת תשנ"א (1990), התחלתי להופיע בפני תלמידים בבתי ספר ולספר על מה שעבר עלי באושוויץ. ואין זה פלא שבאחת מאותן "הופעות" חטפתי דום לב כמעט קטלני. היה זה בבית הספר לבנות בגבעת וושינגטון שליד קבוצת יבנה. למזלי היתה במקום אחות, שביצעה בי החייאה ראשונית. נוסף על כך: במקום עבר באותה עת אמבולנס של נט"ל, ובעזרת ציוד משוכלל המשיכו את ההחייאה עם מכות חשמל והחזירו אותי ואת ליבי לפעולה מלאה.

פעם אחת שאל אותי נכדי: "סבא, כל הסיפורים האלה באמת קרו?" אני מבין אותו היטב. קשה להאמין כי אדם כמוני, כלומר נער צעיר, עבר את מה שעבר ולמרות זאת ומתפקד בצורה שפוייה.

התור למרק

ואחזור למחנה ולזוועות שבו. במציאות דורסנית כזו, כך הבנתי מהר למדי, לא נותרה לי כל ברירה. תוך ימים אחדים הבנתי כי אני חייב להיות חזק. פיזית ונפשית. אחרת מן הסתם הייתי מוצא שם את מותי שלי.

וזה אכן מה שקרה סביבי. אנשים מתו ללא הרף. היו ששלשלו ולא עיכלו את מעט האוכל שאכלו ובתוך ימים לא קמו בבוקר ממיטתם. אחרים איבדו את שפיותם ונורו למוות על ידי אנשי אס.אס. היו כאלו רבים שלא גופם קרס אלא נפשם והם נפלו טרף לייאוש. באושוויץ המוות היה אופציה נוחה. היית יכול לרוץ לך אל הגדר, ולהשליך את עצמך מעליה. המתח הגבוה היה ממית אותך תוך שניות. אנשים רבים שאיבדו תקווה וכוח בחרו בדרך זו.

התנאים הפיזיים היו קשים. בלילות היינו רועדים מקור. ביום היינו במסדרים. פעם ביום קיבלנו אוכל. אוכל אינה ההגדרה הנכונה. היתה זו מעין קערה גדולה המיועדת לעשרה אנשים ובה מים פושרים ומעט עיסת קמח דביקה. הקערה היתה עוברת מיד ליד. מי שהעז לקחת לעצמו חלק גדול יותר ספג מכות. 20 עינים עקבו אחרי כל אחד ואחד מאיתנו. הנאצים לא היו צריכים לשמור על חלוקה שווה. אנחנו עשינו זאת בעצמנו. כך עברו עוד חודשים, ואנחנו הגענו אל קיץ תש"ד (1944).

נקודת הייאוש הסופית

בקיץ תש"ד הייתי אסיר במחנה הריכוז אושוויץ, שבו היו באותה עת כ-40 עד 50 אלף אסירים. אני הייתי כאמור בבלוק הצוענים שנקרא כך בגלל הצוענים שהיו בו ואשר זה מכבר הושמדו על ידי הנאצים.

באשר לשאלה מדוע לא לקחו אותנו אל תאי הגזים, אומר כי הגרמנים נזקקו לצעירים ולחזקים שבינו כדי לעבוד. כל הצעירים הגרמנים נלקחו לחזית, והם נזקקו לעובדים למפעלים החיוניים שלהם – במיוחד למפעלי התחמושת.

הסיוט שלנו היו המסדרים. ארבע, חמש ואף שש שעות בחוץ, בקור הנורא, בשלג, ועל הברכיים. למה מסדרים? כי לא פעם מצאו הגרמנים כי מתוך כך וכך מאות או אלפי אנשים חסר להם אסיר אחד או שניים. חוסר הדיוק הזה לא נתן להם מנוח. הם ספרו שוב ושוב, והקריאו את המספרים, עד שמצאו בדיוק מי חסר להם.

לא היה חסר הרבה שאיש אחד או שניים ייעדו דרך קבע מספירת הבלוק. אנשים מתו כמו זבובים – במחלות, ברעב, או בגדר החשמלית. מכאן מובן שהיית צריך להיות חזק מאוד, בעיקר נפשית, כדי לשרוד לא רק את חיי המחנה אלא בעיקר את המסדרים שפשוט לא נגמרו.

"העשירי בשורה, קדימה צעד!"

אבל גם הכוח הנפשי, ומעט הכוח הפיזי, לעיתים לא עזרו אף הם. כאן נכנס לתמונה גורם אחר. מה שאחרים מכנים מזל, ואני מכנה עד היום השגחה אלוקית. לפעמים היו הגרמנים מתרגזים. מחליטים להעניש אותנו על לא כלום. ואז היו מכריזים על הוצאתו להורג של כל עשירי בשורה. היתה זו החלטה שרירותית לחלוטין. הם היו מבקשים מכל עשירי בשורה לצעוד קדימה. היה זה גזר דין מוות. בלי שום סנטימנטים היו ניגשים לאותם אסירים, שלא עשו דבר, ויורים בהם בראשם בדם קר, או שהיו תולים או חונקים אותם.

ואנחנו? אנחנו היינו עומדים ומסתכלים בנעשה, סופרים קודם לכן בבעתה איומה, לוודא שאין אנחנו "נופלים" על המספר עשר. אגב, אני מאמין שהיו לא מעט כאלו שדווקא שמחו להימנות על העשירות. באושוויץ, נתפס לא פעם המוות בפתרון במפלט נוח ממצוקת היום יום. אני חייב להודות שגם לי עברה לא פעם אותה מחשבה איומה ואף אני הצטערתי פעם או פעמיים על כך שחיי ניצלו. אף אני, לצער, הגעתי אל אותה נקודה של יאוש סופי, בה המוות נראה לי נוח ונעים יותר מאשר החיים.

ועם כל הסבל הנורא, היו יהודים באותו מחנה ריכוז שלא ויתרו על העקרונות המקודשים להם. למשל על אוכל כשר. כן – אוכל כשר. ודווקא באושוויץ. היום אני מבין שאולי האחיזה בפיסה קטנה ב"חיים של פעם" עזרה להם לשרוד. אז נראה הדבר בלתי מובן לחלוטין. אדם שמצא בקערית המרק החד-יומית (המשותפת לו לעוד תשעה אנשים) פיסה קטנה של בשר סוס או חזיר נחשב היה לבר מזל. ירק במרק היה חגיגה. ועם זאת, היו אנשים שלא אכלו אוכל שנראה להם לא כשר. כן, היו באושוויץ גם דברים מסוג זה.

באושוויץ זיהו אנשים לפי מספרים. אני הייתי אסיר מספר 58102. במשך תקופה ארוכה מאוד, לא שמעתי את שמי יוצא מפיו של איש. לא הכרתי איש בשמו, אלא במראה פניו. גם אסירים שהוצאו להורג לא שמעו את שמם. "מספר זה זהה צא מהשורה", נאמר לנו. עד הסוף.

לגרמנים היתה שיטה כיצד לשלוט באסירים. הם שחררו באותה תקופה אסירים פליליים רבים מבתי הסוהר, ונתנו להם תפקידי קאפו, שומר הממונה על האסירים. אדם שעל חזהו תלוי היה חצי משולש שחור פרושו של דבר שהיה בעבר רוצח. חצי משולש כחול היה אסיר פלילי. בתחתית הסולם היה הטלאי הצהוב, הגרוע מכל – הלא הם היהודים.

אסירים באושוויץ לא דיברו זה עם זה. אחרי יום עבודה מפרך וארוך, בתזונה כה דלה, כשאתה מוקף ללא הרף ברעב תמידי, במחלות קטלניות, באנשים מתים – לא נותר בך כוח לדבר, לומר משהו, לפתח יחסי חברות עם אדם זה או אחר. דיברנו רק אחרי חלוקת פרוסות הלחם האפויות למחצה. תמיד היה נדמה לנו כי הפרוסה של השני גדולה יותר... רק בלילה התקרבונו מעט זה לזה. ולא בגלל הרצון ליצור קשר. פשוט, בגלל שלא היו לנו שמיכות. מדי האסירים היו דקים מאוד, ונצמדנו זה לזה וכך התחממנו מעט. כמעט מיותר לציין כי אסיר שלקח לעצמו פיסת שק מלט כדי להתכסות בה היה מוצא להורג על עבירה

מסוג זה. היית לחייב להתקיים רק ממה שנתנו לך הגרמנים. כך או כך, היית מת. הבחירה היתה במקרה הזה – שלך בלבד.

"ידעו, אך לא הפציצו"

באושוויץ לא היה דבר. אפילו לא הגיינה אישית. השירותים היו בור גדול באדמה, ועליהם קרש עם חור. איך התנגבנו? שאלה מצחיקה. עם חתיכה של נייר זרוק, עם פיסת עץ, לפעמים עם כלום. גם המקלחות היו נדירות. פעם בחודש אולי. היו לוקחים אותנו למקלחת מאולתרת ושופכים עלינו מים קרים. מי שעמד יותר מדי זמן תחת המים היה סופג מכות נאמנות בפרגול גומי שבסופו גוש עופרת. אחרי מכות כאלו סבלנו נוראות, כיוון שהיינו רק עור ועצמות.

בתקופה זו, ואף שנים לאחריה, עלתה שוב ושוב השאלה מדוע לא הפציצו בנות-הברית את מחנות הריכוז ומחנות העבודה. מאוחר יותר התברר לי כי בריטניה וארצות הברית ידעו היטב מה נעשה במחנות. בסוף המלחמה הדבר הפך להיות ודאי שכן סגן מפקד מחנה רמסדורף, מילר, נראה אחרי השחרור במדים של מייג'ור בריטי, למרות שבמחנה עשה דברים איומים.

ובמילים אחרות, מילר היה סוכן כפול. היום אני מבין כיצד הופצץ רמסדורף בדייקנות. מילר היה זה שדיווח להם. ופרוש של דבר שידעו, אבל כדי להציל את היהודים לא עשו אז דבר. כי הלא שטחו של אושוויץ היה גדול פי שניים מזה של בני ברק, אז כיצד זה שהבריטים והאמריקאים – שידעו לזרוק פצצות בדייקנות על תוואי צר של מסילת ברזל – לא יכלו להפציץ את אושוויץ, את המשרפות, את תאי הגזים? כנראה שהיתה להם סיבה שאין אנו יודעים עדיין את פשרה, אולי פשוט לא התעניינו בהצלה או בנסיון למניעת המשכיות ההשמדה?

אחרי אושוויץ, היית יכול לזכות רק במתנה אחת – מתנת השכחה. אני לא מאמין שקיים ולו גם ניצול אחד מאותו מחנה, שהזכרונות מאותו מקום לא רודפים אתו יום וילעיתם לילה לילה. אבל אלו שבורכו במתנת השכחה נוטים לעיתים לא לזכור פרטים אלו ואחרים. לעיתים המרווחים בין זיכרון אחד לבין שני הולכים וגדלים. אושוויץ הוא צל שמלווה אותנו ללא הרף. אבל לאלו שניתנה להם מתנת השכחה, ניתנה גם הזכות לנהל חיים נורמליים בשנים הטובות והיפות שבאו אחר כך, בארץ. אני אישית, לא יכולתי להמשיך להתגורר בין עמים שבגדו ביהודים.

בוכנוואלד

לאחר מספר חודשים באושוויץ החליט מי שהחליט כי אנחנו חיוניים יותר במקום אחר. בו ביום העלו אותנו על רכבת והובלנו אל עבר יעד בלתי ידוע. איש לא אמר לנו דבר. אף קאפו לא ציין את יעד הנסיעה שלנו. אנחנו היינו כמו בהמות, כמו כלבים. איש לא שאל.

איש לא אמר. חלק מהאסירים נבהלו. חשבו שאנו הולכים למקום גרוע יותר. אחרים היו אופטימיים יותר. והיו שאמרו: לא משנה דבר. מה שיהיה – יהיה.

שלושה ימים ארכה הנסיעה מפולין לגרמניה. גם בנסיעה הזו היה לי "מזל". מסיבה אקראית לחלוטין, הועליתי בין האחרונים לקרון וכך קרה שישבתי על הרצפה מול הדלת. מדי פעם היתה דלת הקרון נפתחת ולתוכו נזרקו מעט חתיכות לחם לא אפוי שהיו אמורות להספיק למסע של שלושה ימים. מי שהיה זריז וחזק מספיק תפס בחתיכת הלחם. מי שהיה ליד הדלת זכה גם בכמה שאיפות של אוויר צח.

בבוכנוואלד חיכה לנו מחנה אוהלים גדול. היינו במקום 600 איש. וכיוון שהגרמנים עדיין לא ארגנו עבורנו את מקום העבודה שלנו, וכדי שלא נתבטל חס וחלילה, מצאו לנו תעסוקה מקורית. במשך יום שלם, יום במשך שלוש שבועות, הטילו עלינו להעביר אבנים ממקום למקום.

כך במשך 12 שעות. היינו מעבירים את אותה הערימה מצד אחד של מחנה, לצידו השני. מי שהעז להתרשל באותה עבודה, הוכה נוראות או נורה למוות.

השגיוחו עלינו לא רק החיילים. גם אנשי הקאפו – השומרים. אינני חושב שהם אהבו את חיי המחנה יותר מאיתנו. להם ולנו היתה מטרה אחת בלבד: להישאר בחיים. הם היו עומדים מעלינו, וכשהיה מתקרב אליהם חייל גרמני היו ממהרים להכות אותנו. לא בלי סיבה. היה עליהם להכיח לו כי גם הם אינם מתרשלים בעבודתם.

אבל בבוכנוואלד, עד כמה שהדבר יישמע אירוני, היה הקלה בשבילנו. יחסית לאושוויץ. כי אושוויץ לא היה אפילו גיהנום. הוא היה מעבר לזה. אושוויץ היה מעבר לכל מילה. מעבר לכל תיאור. סיוט מתמשך של 24 שעות ביממה. היית חייב להיות עירני ודרוך ללא הרף. וגם אז, רוב הדברים שהתרחשו סביבך לא היו תלויים בך. בוודאי שלא מותך או חייך. חיינו היו שווים כקליפת השום, תלויים בכל קפריזה של שומר או קאפו. בבוכנוואלד, מבחינה זו, היה מעט פחות גרוע ונורא ממנו.

כל מחנה, והסיפורים שלו. מבוכנוואלד זכור לי בין השאר "סיפור הכפכים". לא אמרתי עדיין כי במחנה – בקייץ ובחורף – שימשו אותי כפכי עץ הולנדיים. אבל לכפכים היתה בעיה קטנה. לקראת עבודת הבוקר היה עלינו לרוץ. לשם מה? זאת לא הבנתי עד היום. עם הכפכים לא יכול הייתי לרוץ, למרות שהיו חיוניים בחורף, כאשר צעדנו בשלג. אבל לא היתה לי כל ברירה. הייתי נוטל בידי את הכפכים, רץ יחף בשלג ועם הגיענו למקום העבודה נועל אותם שוב, אסיר תודה על כך שיש לי אותם. כמוכן שהיה עלי לשמור על הכפכים שלי מכל משמר. אסור היה לאבד אותם, או להניח לאסיר אחר לגנוב אותם. אובדן של רכוש גרמני פירושו היה עונש אוטומטי. במחנות, להזכירכם, היה עונש אחד ויחיד...

אינני מבין עד היום כיצד עמדנו בכך, בתוך עולם של ייאוש, חוסר ביטחון וחוסר תקווה...

רמסדורף

בבוכנוואלד לא נשארנו זמן רב. כי אחרי כמה שבועות הועברנו לרמסדורף, מפעל שבו הפיקו הגרמנים בנזין מפחם, שם שובצתי לקבוצת עבודה של נערים. הוטל עלינו לחפור תעלות ארוכות, שבהם הונחו אדנים של מסילות ברזל (הדבר נעשה כדי שהרכבות ייסעו בתוואי שטח נמוך יותר, כדי להפוך אותן לחשופות פחות למפציצי בעלות הברית). היתה זו עבודה מפרכת. חיינו על 150 גרם לחם ליום, פלוס קערת מרק דלילה. לא פלא שאנשים מתו לא רק בתאי הגזים.

עלי לציין כי בתקופה זו שמרו עלינו חיילי מילואים של הורמאכט, שהיו יותר רכים כלפינו. מאוחר יותר שמרו עלינו אוקראינים ואנשי אס.אס., ששמחו להרוג בנו.

חיים בצל ההפצצות

גם ברמסדורף, מתו אסירים ללא הרף, בין השאר בהפצצות של בעלות הברית. רמסדורף הופצצה כל יום, מדי כמה שעות. היינו רואים את המפציצים מרחוק, יודעים בבירור כי הם עטים לעברנו. בהתחלה היינו נשארים במחנה. אחר כך הביאו הגרמנים מקומיים למחנה, ואותנו הוציאו אל השדות כדי להרתיע את מפציצי בנות בעלות הברית. עד שהוחלט כי יש להרחיק אותנו מהמפעל בזמן ההפצצות, שילמו רבים מאיתנו על כך בחייהם.

ההפצצות היו מקור לשתי תחושות מנוגדות. מצד אחד, פחדנו מאוד. אתה רואה מפציצים צוללים מעליך, יודע שעוד מעט קט הפצצות שיטילו יפלו ישר מעל ראשך, יתפוצצו בקול רעש נורא, יגבו מאיתנו מחיר כבד של פצועים והרוגים.

ומצד שני, שמחנו לאידם של הגרמנים. קיוונו שהמטוסים יבואו, יזרעו חורבן והרס, ישמידו את המחנה והמפעל, יקטלו כמה שיותר גרמנים שנואים. היתה לנו את התחושה כי ככל שכוחות הברית יתקדמו הלאה, כך יגדל הסיכוי שניוותר בחיים. כל מטוס אמריקאי או בריטי, אמרתי לעצמי, מגדיל את הסיכויים שאראה עוד קרוב משפחה שלי בחיים.

הרופאים היהודים מצילים את חיי

ברמסדורף ניצלו חיי פעם שניה. באחת ההפצצות התדירות ניתז אל ראשי רסיס מתכת ונתקע באוזני. בהתחלה חשבתי שהיה לי מזל ולא נהרגתי. אחר כך החל הרסיס להטריד. במקום נוצרה דלקת קשה, חומי עלה, והרגשתי שאין אני יכול ללכת, לאכול או לעבוד.

מצבי הדרדר. ידעתי היטב כי מי שלא יכול לעבוד – דינו מוות.

אינני יודע עד היום מדוע, וכיצד, אבל רופא יהודי שהיה במקום הבחין במצבי. הוא טיכס עצה יחד עם כמה קולגות שלו, והללו החליטו לבצע בי ניתוח מאולתר בלב רמסדורף – ללא כל אמצעי רפואי, ללא כלי ניתוח וכמובן ללא אמצעי הרדמה.

וככה כך זה קרה. אחרי שהסבירו לי מה כוונתם, כבלו אותי הרופאים אל דרגש עץ, על מנת שלא אוכל לזוז ממקומי. קודם לכן חידדו ושייפו כף של אוכל. אחר כך איתרו את מקום

הרסיס, ביצעו באוזני חתך שגרם לי ייסורי תופת, נקזו את המוגלה ושלפו בציפורניהם החוצה את הרסיס.

חתיכה קטנה ומטונפת של נייר שק מלט שימשה לי תחבושת. איך שרדתי את אותו ניתוח? זאת אינני מבין. אבל עובדה היא ששרדתי, ונראה שלולא אותם רופאים יהודים לא הייתי נשאר בחיים יותר מכמה ימים.

אבל נותרתי חלש. חלש מאוד. ויום או יומיים אחר כך החלטתי שאיני הולך לעבודה, ויהי מה. אם יתפוס אותי מישהו, אמרתי לעצמי, הוא יכול להוציא אותי להורג. אין לי כוח לזחול אפילו עד מקום האיסוף, חשבתי לעצמי.

ובאמת, היה מי שגילה אותי על הדרגש, אחרי שלא התייצבתי לעבוד באותו בוקר. היה זה מפקד הבלוק צועני. איש אכזר שאת שמו אינני זוכר משום מה עד היום. ברור שהבחין בפצע הגדול שמאחורי אוזני. לא היתה שום אפשרות שלא יבחין בו. הוא החליט כי היה עלי לבקש רשות להעדר מהעבודה, למרות מצבי ופצעי.

למה? כי כל זה לא שינה דבר. ברמסדורף היה לוח זמנים שחשוב יותר מכל. היית חייב להגיע לעבודה – חי או מת.

אני מוצא להורג

מפקד הבלוק החליט להעניש אותי. וגם להראות לכולם מה ייעשה לאיש שלא מתייצב לעבודתו בגלל עניין פשוט. מבחינת "יראו כולם וייראו". היה זה עונש פשוט יחסית לביצוע. היו לוקחים את האסיר ותולים אותו, וראשו למטה, על שער המחנה. זהו עונש נורא הכרוך במוות בייסורים רבים. הדם זורם אל הראש, והאסיר לא נשאר בחיים כך יותר משעה או שעתיים. היה זה חזיון נפוץ, שאף פעם לא הצלחנו להתרגל אליו.

עכשי היה זה תורי. באותו יום הייתי חלש מאוד. חלש אפילו כדי להביע קול מחאה. וידעתי שאני הולך למות.

ידעתי שעוד מעט אקשר לשער, וכי שעה אחר כך שוב לא אהיה בין החיים. האמת? אני חושב שהייתי כה חלש, כה אדיש, עד כי המחשבה על המוות הקרוב כבר לא הפחידה אותי. לכן כבר לא קיוויתי לדבר. ידעתי ששום נס לא יציל אותי עכשיו ואולי היתה בכך משום נחמה. היה לי ברור שתוך זמן קצר יבוא הקץ לכל סבלותי.

אבל הנס קרה. כי כפי שניצלתי בעת הסלקציה באושוויץ, ובזמן הניתוח שממנו יצאתי חי, זימנה לי ההשגחה העליונה נס – ובפעם השלישית. הפעם, קראו לאותה השגחה ד"ר ויינברגר. היה זה הפקיד הראשי של הבלוק. בימים אחרים, היה אותו ד"ר ויינברגר עורך דין רב מוניטין באזור שבו התגוררנו. עכשיו, בגלל כישוריו האדמיניסטרטיביים, שימש האיש כפקיד ראשי ונראה כי היה מפקד הבלוק לא יכול היה לעשות צעד בלעדיו.

למזלי, היה הבלוק ארוך מאוד. ועד שנגררתי אל קצהו, שם שכן המשרד, כבר שמע ד"ר ויינברגר איך אני נגרר אל עבר מותי. הוא יצא החוצה, וכיוון שהיה בעל תושייה וחשיבה

מהירה הבזיק במוחו רעיון של רגע. "אולי שניה בבקשה", אמר הפקיד הראשי למפקד הבלוק. "מה הבעיה שלך, יהודי?!" צעק המפקד.

ויינברגר לא נבהל. "חכה רגע, המפקד. מה יצא לך אם תחסל אותו עכשיו? לי יש רעיון לא רע. בוא נהפוך את הילד למשרת האישי שלך. הוא יעשה בשבילך הכל – יביא לך אוכל, יצחצח את נעליך, יביא את הכביסה שלך. הוא יעשה את כל מה שתבקש, אז בשביל מה לחסל אותו?"

חיי ניצלים, אני הופך למשרת

היתה זו הצעה הגיונית שהצילה את חיי. מאותו הרגע הפכתי להיות משרתו האישי של המפקד הצועני. לתפקיד הזה היה יתרון אחד, וחיסרון אחד. החיסרון היה להיות בקרבתו של המפקד, שהתגלה כאחד האנשים האכזריים ביותר שפגשתי בחיי.

אינני מבין עד היום כיצד לא נפגעה שמיעתי ולא ניזוקו תפקודים אחרים, שכן המפקד לא הפסיק להרביץ לי. מכות רצח. אומר רק כי אחת לאחת נשברו ונעקרו מפי כל שיניי, בגלל אותן מכות.

לא הייתי צריך לעשות משהו, או לא לעשות, כדי לספוג את אותן מכות. מספיק שנדמה היה לו כי מגפיו אינן מצוחצחות, שהאוכל שהבאתי לו אינו חם דיו, או קר דיו, שישן רע, שהתעורר מאוחר. אני הייתי שק האויגרוף שלו. אפילו להתנגד לא יכול הייתי. זו היתה העיסקה. אני נשאר בחיים, והוא עושה בי ככל העולה על רוחו.

אוכל משביע מחדר האוכל לקצינים

אבל היה גם יתרון לאותה עיסקה. ובגללה כנראה נשארתי בחיים באותה תקופה. כי החל מאותו יום הורה לי המפקד להביא עבורו ועבור שלושת עוזריו את האוכל מחדר האוכל לקצינים. להביא אוכל בשוואה זוהי חוייה שלא ניתן לתאר אותה. תוך כמה ימים בקשתי מעט יותר אוכל, ולמעשה – במשך כמה חודשים – אכלתי לשובע. כמה שרציתי. כמה שהייתי צריך.

תוך כמה שבועות הבראתי לחלוטין מהניתוח. התחזקתי, התאוששתי, ויותר מכך: כיוון שקיבלתי תזונה טובה ומלאה, הדבר נתן לי כוח לעבור את התקופה הקשה שעד סוף המלחמה (ברמסדורף הייתי מאוגוסט 1944 ועד מרץ 1945).

היתה לי חוצפה לא רגילה. איך אומרים? עם האוכל בא התאבון. החלטתי שאם הההשגחה זימנה לי מקור אוכל בלתי צפוי, עלי להתחלק בו גם עם אחרים. במשך הימים שיבואו הגדלתי אט אט את מנות האוכל. התחלתי לאגור מזון בסליק קטן בקצה הצרף. הייתי פונה אל אנשים שנדמה היה לי כי הם עומדים למות ברעב, ומציע להם פרוסת לחם, חתיכת בשר מקופסת שימורים או קערה של מרק.

"זוכר? אתה הצלת את חיי!"

אינני זוכר כמובן את מי הצלתי, וכמה אנשים. במהלך השנים זכיתי לפגוש כמה מהניצולים שלי.

כבר מייד אחרי שהשתחררתי בסוף המלחמה ממחנה טריזנשטט, פגשתי שם בחור שאמר לי שאני הצלתי אותו.

מקרה נוסף קרה אחרי שעליתי לארץ אי שם במהלך שנות השישים. אני הייתי מנהל מחלקת קליטה בוועד הפועל. תפקידי היה להסתובב בארץ ולנסות לאתר מקומות עבודה עבור עולים חדשים ואנשים מחוסרי עבודה באותה תקופה.

נכנסתי ללשכת התעסוקה של נהריה, כי רציתי לאתר מקומות עבודה עבור אנשי מעלות-תרשיחא, ישוב חדש שהוקם באותן השנים.

"היכן המנהל", שאלתי.

"שם", אמר לי מישו והפנה אותי לחדר גדול.

אחרי שישבתי עם אותו המנהל, נחמן פוגל שמו, הוא פנה אלי ואמר:

"שמע, אני מכיר אותך, אבל אינני זוכר מהיכן".

לא פלא. הרי חלפו מאז 20 שנים. מנער כחוש ורזה הפכתי להיות גבר. גם הוא השתנה.

"אז מהיכן", הוא ניסה לזכור, "אולי מהצבא?"

"בצבא לא שירתנו יחד", עניתי לו בבטחון.

"אז אולי מחולון", המשיך לנסות.

"מחולון בוודאי שלא", עניתי.

"ואולי מיפו", המשיך האיש.

"גם לא משם", אמרתי.

מנהל לשכת העבודה של נהריה חשב, וחשב, ואז נזכר וקפץ ממקומו. "בוודאי", אמר, "אתה הוא האיש הציל את חיי במחנה רמסדורף. היית ברמסדורף, נכון?"

"הייתי גם הייתי", השבתי, "אבל אינני זוכר את פניך".

"אבל אני לא אשכח", אמר האיש וסיפר את סיפורו: "זה היה בסתיו 1944. באותו זמן הייתי רעב מאוד, חולה, עייף, ובעיקר – מיואש. כל כך מיואש הייתי, עד שלא היה אכפת לי דבר. החלטתי לשים קץ לחיי. אתה יודע, מוות אצלנו לא היה דבר רע כל כך. אני חשבתי ללכת ולהטביע את עצמי בבור הגדול מתחת לשירותים בקצה המחנה. תכננתי לקפוץ לבור כשלפתע הופעת אתה שם".

"ומה אני עשיתי ליד השירותים", שאלתי.

"היתה לך מריצה ביד, ובקשת שאעזור לך להעמיס את המריצה. אמרתי שאין לי כוח, שאני הולך להטביע את עצמי, שתעזוב אתי. אבל אתה לא ויתרת לי. אמרת לי לבא איתך. ושם, בקצה הצרף, פתחת קופסת שימורים ישנה ונתת לי לשתות מרק.

"זה מה שנתן לי תקווה וזה מה שהציל באותו יום את החיים שלי. אז אמרת לי שבכל יום אבוא אליך בשעה שתים עשרה בצהריים כשאף אחד לא נמצא שם ואתה תיתן לי צלחת של מרק. בגללך אני חי, בגללך יש לי משפחה גדולה וילדים, ובעזרת השם יהיו גם נכדים".

"אז אולי תסביר לי", שאלתי בפליאה, "איך זיהית אותי אחרי 20 שנה? הייתי אז צעיר יותר, שלד במשקל של 28 קילוגרם".

"כנראה בגלל הקול", ענה מנהל הלשכה. "הוא לא השתנה בכלל".

בשנת תשס"ז (2007) בחתונת נכדו של אחד מחברי הטובים נפגשתי עם עוד מספר אנשים שטענו שאני הצלתי את חייהם ברמסדורף. היו גם אחרים. כמה בדיקו? איני יודע ואיני זוכר. אני רק זוכר שהיו רבים, ושלא פעם באתי לצרף המרפאה וניסיתי לתת אוכל לחולים. מה שמזעזע הוא שחלק מהם לא רצו את האוכל שלי. המוזלמנים, אנשי השלדים, כבר לא יכלו לעכל שום סוג של אוכל, והמיואשים לא רצו לאכול כי כבר חיכו למותם – ורצו בו.

הפצצת הרכבת

החודשים ברמסדורף חלפו והפכו לשיגרה קבועה של מכות איומות, עבודה, ומנגד הקפדה על אכילה טובה ועזרה לאסירים שעדיין ניתן היה לעזור להם. בחודש מרץ 1945 כל זה הסתיים. הגרמנים, שהחזית התקרבה אליהם, החליטו להעביר אותנו כנראה חזרה לאושוויץ. ושוב, בלי שום הסברים העמיסו אותנו על גבי רכבת נושאת תחמושת שעשתה את דרכה לכיוון חבל הסודטים, בצ'כוסלובקיה.

עוד לפני שהספקנו לעבור את הגבול מגרמניה לצ'כוסלובקיה, ליד העיירה מאריס-ברג (מארינברג), גילו מפציצים של בעלות-הברית את הרכבת ועטו עליה. כולנו קפצנו מייד מהקרונות מפחד המפציצים והתחמושת הרבה שעל הרכבת והתפזרנו ביער. על בריחה לא חשבנו. היינו עדיין בשטח גרמניה, בלב אוכלוסיה עוינת, עם מדי אסיר מסגירים. וחוף מזה, היינו ברובנו חלשים כל כך, במשקל ממוצע של 30 ק"ג, ולא היינו מסוגלים לחשוב אפילו על מסע הישרדות.

ומעבר לכך, לא נותר לנו זמן רב להיות לבד. היה מי שארגן את כוחות ההיטלר-יוגנד מהכפרים שמסביב. היו אלו ילדים חמושים בני 13 או 14 שנשלחו לאסוף אותנו. כמה מהם, לשם התענוג, החליטו לצלף בנו ולהרוג חלק מאיתנו. אני זוכר את אחד המקומיים מביט במחזה, ואומר בשקט בגרמנית: "כאלו צעירים וכבר רוצחים!"

אותם נערים העמידו אותנו בקבוצות של חמישה והצעידו אותנו קדימה. בהמשך החליפו אותם אנשי הג"א שזה בראשי תיבות: "הגנה אזורית". אלה היו אנשי מילואים מהאזור שגויסו כדי לשמור עלינו. כשהייתי בצה"ל קראנו לאנשי ההג"א בראשי תיבות: "היה גיהנום איתם", מה שהיה נכון ביותר גם כאן, שכן מי שפיגר מאחור נורה ומת. למזלי, הייתי אז

במצב טוב ויכולתי לצעוד. במקביל, הורדתי את מכנסי האסיר שלי נותרתי במכנסיים אזרחיים שלבשתי עוד במחנה ברמסדורף. ידענו שעכשיו הכל עניין של זמן. שתוך זמן קצר ישיגו אותנו כוחות בעלות הברית. אבל עדיין אולצנו לצעוד. זו היתה צעדת המוות שלנו. 1000 גברים צועדים ימים שלמים בלב ישובים גרמניים. היום אני מבין שהנאצים לא רצו לחסל אותנו בלב השטח שלהם, וניסו להעביר אותנו לשטח אחר.

הצ'כים זורקים לנו תפוחי אדמה

מי שהציל אותנו באותה צעדה איומה היו הכפריים הצ'כיים שכנראה לא רצו במוותנו. הם אלו שארגנו לנו כמה עגלות גדושות בגזר ובתפוחי אדמה מבושלים וניסו לחלק לנו את המזון היקר. הבעיה היתה שהשומרים הגרמנים לא הניחו לנו לאסוף את המצרכים. מי שהעז להרים תפוח אדמה כזה מהקרקע נורה ונהרג. אבל גם הצ'כים הטובים לא ויתרו. הם החלו לפזר לנו את האוכל לאורך הדרך. על זה השומרים שלנו כבר לא יכלו לשלוט. היינו צועדים בדרך, מרימים במהירות תפוח אדמה או גזר וממשיכים הלאה, ואוכלים בחיפזון תוך כדי הליכה. אני גם חייב לומר שההתנגדות שלהם להוצאות להורג ליד כפריהם עזרה לנו מאוד, וגם הגרמנים עצמם כבר התעייפו. גם הם לא היו נלהבים מדי מהמשימה שהוטלה עליהם והבינו שהמלחמה מתקרבת אל קיצה, וכי בקרוב יצטרכו לתת את הדין על מעשיהם. בסוף היו אמנם רציחות פה ושם. את הגופות העמיסו על גבי עגלות וביללה, במקום החנייה, היינו קוברים את הגופות בתוך תעלות בצד הדרך.

בטרזינשטאט

קשה לי להעריך כמה זמן ארכה אותה צעדה, שעות על גבי שעות, ימים על גבי ימים. אני מניח שהלכנו משהו כמו חודש ימים. מאוחר יותר אמרו לנו שהלכנו כל יום 20 עד 30 קילומטר ועד היום אינני מבין איך יכולנו לעמוד בכך. הלא היינו כל כך רעבים, חלשים ותשושים. ועם זאת, עשינו עד טרזינשטאט דרך של כמה מאות קילומטרים. אני, למזלי, הייתי במצב פיזי מעט טוב יותר מזה של שאר האסירים בגלל התזונה המשופרת לה זכיתי, בזמן היותי משרתו של הצועני המנוול. מעבר לכך, לבשתי על גופי שני זוגות מכנסיים ושתי חולצות כך שהיה לי גם חם יותר והייתי מוגן מפני הקור העז של חורף 1945. כדי להבין משהו על אותה צעדת-מוות שלנו אומר כי יצאנו לטרזינשטאט 6000 איש. למחנה הגיעו פחות מאלף אסירים. היה זה בחודש אפריל שנת 1945, חודש לפני ששחררו אותנו הרוסים.

למי שאינו יודע מה היה טרזינשטאט אומר כי היה זה "מחנה לדוגמא". אחיזת עינים מושלמת. תרגיל מבריק ביחסי ציבור של מכונת התעמולה הנאצית. לטרזינשטאט הביאו

הגרמנים את הנציגים של הצלב האדום, כדי שיוכלו לחזות במו עיניהם כיצד חיים האסירים שלהם.

מה לא היה שם בטרזינשטאט. ראשית הכניסה, שהיתה כולה ערוגות פרחים ומדשאות ירוקות. היו שם חנויות לכאורה, ועליהן השלטים "חייט", "סנדלר", "קצב", וכאילו בתי קולנוע, כאילו מספרות ובתי ספר וגני ילדים. דבר לא חסר שם. והכל מסודר בצורה נאה מאוד, בחזית. מאחור היו המבנים ששימשו בעבר את הצבא הצ'כי. כל מתחם גדול כזה קיבל שם של עיר בגרמניה.

הבעיה היתה שנציגי הצלב האדום מעולם לא הרחיקו מעבר לחזית כדי לראות מה מתרחש במחנה פנימה. הם רכבו להנאתם על אופניים שקיבלו, ואחר כך חזרו לחדר האוכל היפה כדי לסעוד את ליבם בארוחת צהריים טעימה שהכינה להם הנהלת המחנה. אחרי סיור בן שעותיים היו חוזרים לדווח לצלב האדום באיזה גן עדן חיים היהודים. זאת, בזמן שהמשיכו להרוג בנו ללא הרף.

בצלב האדום הסתפקו בכך. היום אני מבין שגם הם היו אנטישמים וכי היה להם נוח להסתפק בביקור מצומצם במחנה ולא להכנס פנימה יותר. לא היה להם מושג מה קורה איתנו, עם האסירים, כיצד אנחנו חיים, איך אנחנו נראים, מה באמת עבר עלינו בשנים האחרונות במקומות אחרים. הם היו באים לבקר. אנחנו היינו במחנה עצמו, מפחדים, סובלים, שואלים את עצמנו מתי כבר יבוא הקץ לכל זה.

פרק רביעי – רגע אחרי

אנחנו חופשיים!!!

השחרור היה בלתי צפוי מראש. אנחנו קיוונו אמנם שסופה של המלחמה קרב אבל כבר לא רצינו להאמין בדבר. היינו כל כך למודי סבל ואכזבות וגם כשאמר אחד האסירים כי שמע ברדיו שהרוסים קרובים, לא רצינו להאמין לו.

אבל הסוף אכן הגיע. היה זה בחודש מאי. יום אחד שמענו במחנה רעש מוזר של מכוונות כבדות וחריקות של שרשראות. אחד האסירים הציץ דרך החלון והחל לצעוק: הצבא האדום, אלו הם טנקים של הצבא האדום!

יצאנו החוצה, והתחלנו להבין שמשוה גדול השתנה בחיים שלנו. עדיין לא היינו יכולים לקלוט, עוד לא עיכלנו. אחרי שנים רבות כל כך של דיכוי, של פחד, של רעב ושל זהירות וערנות, לא הצלחנו להבין שכל זה בא הגיע עכשיו אל קיצו.

אני חושב שגם הרוסים לא קלטו לאן הגיעו. האמריקאים ידעו יותר על המתרחש במחנות הריכוז. הסובייטים ידעו על כך פחות. הם פשוט באו ושחררו אותנו. רוב השומרים במחנה כבר לא היו במקום. מפקד המחנה שיחרר אותם קודם לכן והם מיהרו להתפזר בבכפרים שונים באזור, כדי שלא להתפס בידי החיילים הרוסים – שהיו אכזריים לא פחות מהנאצים עצמם.

לרוסים לא היו סנטימנטים. חלק מהם היו כפריים פשוטים שלא היססו לשדוד, לאנוס ולרצוח בדם קר. בחלק מהזמן היו שיכורים. בדרך כלל יכלו לשתות ספירט נקי ואם גם זה לא היה בנמצא, יכלו לשתות גם בנזין של מכוניות. אז נראה לי הדבר נורא. היום, כשאני מרוחק יותר מהדברים ומסתכל עליהם מנקודת מבט היסטורית משהו, אני יכול להבין שרק עם צבא כזה יכול היה סטאלין לנצח את היטלר.

אני זוכר את אחד הרוסים מושיט אקדח טעון ליהודי שזה עתה השתחרר, מורה לו לירות באחד השומרים הגרמנים. אבל הבחור היהודי לא יכול היה לירות בשומר שלו. אולי בגלל אופיו, אולי בגלל שלא קלט עדיין שהיוצרות התחלפו.

עצב השחרור

סיום המלחמה היה מחד אירוע כל כך משמח, עד שקשה היה לעכלו. ומאידך, היו גם שם מחזות עצובים. קורעי לב. לא אשכח את אותו יהודי שניגשו אליו ביום השחרור, ובישרו לו שיום קודם לכן אשתו ובתו הקטנה ניספו באחד המחנות הסמוכים.

הוא לקח את התפילין ואת הטלית שלו, זרק אותם כלפי מעלה וצעק לשמיים: "אתה יכול לקחת אותם לעצמך. אני כבר לא צריך אותם".

עצם השחרור היה בעייתי. הרוסים לא הבינו שלפניהם אנשים שנמצאים במצב של רעב כבר שנים. הם לא הבינו, וגם לא היה מעוניינים לדעת. למחרת בבוקר הביאו אותנו לבית

חרושת לשימורים של הגרמנים, ואמרו: עכשיו, אכלו עד שתשבעו! היה זה בעיירה קצנהיים ליד טרזינה.

ושוב, התמזל מזלי. אולי בגלל שהייתי במצב טוב יותר, אולי בגלל שהבנתי באיזשהו מקום שאסור לי לאכול יותר מדי. אבל היו רבים אחרים שלא יכלו להתגבר על עצמם ועטו כמו חיות רעבות על קופסאות השימורים. ראיתי אותם אוכלים מתוך בולמוס. הם כבר לא היו רעבים אבל המשיכו לאכול. כאילו יכלו לאגור בבטנם את האוכל שלא אכלו מזה שנים.

התוצאה היתה טראגית. אנשים שחלמו זמן רב כל כך על שחרורם מידי הנאצים מצאו את מותם תוך כמה ימים מטיפוס הבטן או מקריסת הגוף עקב אכילת יתר לאחר צום ממושך. האכילה היתה היא שגרמה לכך. בדרך זו מתו אלפים של יהודים באזור שלנו. לי עצמי, כאמור, לא קרה דבר. הייתי אז בן 17, שלם, רזה אמנם, אך במצב פיסי טוב. ציפיתי באופטימיות לבאות.

מספר ימים אחרי שתמה המלחמה לקח אותנו הצלב האדום תחת חסותו. בהתחלה נלקחנו – כל ילד ונער – למשפחה גוייה מאמצת בעיר פראג. איני זוכר את שמם של אותם אנשים טובים אבל אני כן זוכר שהתגוררתי בביתם במשך חודש ימים והם כל הזמן עשו לי אמבטיות ונתנו לי לאכול מוצרי חלב ואוכל קל אחר, עד שאתאושש ואשתקם. אחרי חודש באמת הבראתי. כבר הייתי חזק יותר.

ההתמודדות עם החלומות

מהבחינה הנפשית מצבי היה שונה. הייתי מבולבל מאוד מהשינוי הפתאומי, מהמעבר לחופש. ולא רק אני. אנשים רבים התקשו לעכל את היותם חופשיים ולא ידעו את נפשם, לא ידעו מה לעשות עם עצמם ועם חירותם הבלתי צפויה. אם אני מנסה לזכור את אותם הימים, נדמה לי שמוחי היה ריק לחלוטין. עד אז הייתי חייב להפעיל את האנסטטיקטיים שלי, לשרוד, להזהר. לפתע לא הייתי צריך לדאוג לכלום. פשוט לחיות. זה היה בהחלט שינוי מרענן ועם זאת לא קל.

בימים לא עשיתי דבר. בלילות ניסיתי להתמודד עם סיוטים ששבו ותקפו אותי. בכלל, ההתמודדות עם חלומות וסיוטים ליוו אותי במשך שנים ארוכות. דברים שרציתי לזכור לא זכרתי, ודברים שרציתי למחוק מזכרוני לא נמחקו ממנו ועלו ויצאו בעקשנות שוב ושוב.

והיו דברים שנשארו שם לנצח. כך, למשל, קשה לי לשמוע המראות של מטוסים קלים בעלי מנועים של בוכנה. במשך זמן רב לא יכולתי לחיות ליד שדות תעופה קטנים, וזכורות לי היטב המראות של מטוסים משדה התעופה של הרצליה. זה היה קשה בשבילי. עם מטוסי סילון אין לי בעיה. עם מטוסי בוכנה, שמזכירים לי את ההפצצות על רמסדרוף, קשה לי לחיות. קשה לי לשכוח את המכות הקשות, ואני מאמין שיש קשר הדוק בין כל מה שעברתי לבין מצבי הבריאותי הלקוי כיום.

אני יוצא לחפש את אחי

חודש אחרי שהועברתי לביתם של אותם אנשים טובים, נשלחתי אל בית היתומים בפראג, שם קיבלו אותנו אנשי הג'וינט שחילקו לנו בגדים חדשים. בנוסף לכך קיבלתי מהם אוצר של ממש: 20 דולר אמריקנים. במושגים של אז, היה זה הון תועפות. הכסף הזה אפשר לי להסתובב על פני מדינות שלמות באירופה ולחפש את אחי התאום, הלל דוב.

מתי התחלתי לחפש אותך, ולמה דווקא אותך?

על כך אין לי תשובה ברורה. אבל הייתי חייב למצוא קודם אותך. לאלו שישאלו מדוע התחלתי לחפש, והאם לא הבנתי שאחי ואבי – שצעדו באותו יום בו הגענו לאושוויץ אל עבר תאי הגזים – מצאו שם את מותם, אומר כי הדבר עדיין לא נקלט במוחי. גם אחרי המלחמה, גם אחרי שהבנתי עד כמה בלתי נתפסת היא אכזריותם של הגרמנים, לא הבנתי כי אחי ואבי וכל משפחתי שוב אינם בין החיים. זה היה גדול ממני, משהו שעבורי הוא בלתי נתפס לחלוטין. מה שכן ידעתי הוא שאחי הגדול שלמה כנראה בחיים ומתגורר ברומניה, וכן אחותי הגדולה לאה בחיים והיא נשואה לקצין רומני.

איך החל החיפוש שלי אחרי אחי? משהו אמר שאולי הוא ראה אותך במחנה פליטים בגרמניה ואני נסעתי לשם, מצ'יה, כדי לנסות למצוא אותך. נסעתי בכל אמצעי תחבורה שניתן היה להעלות על הדעת: ברכבות, במשאיות של צבא האמריקני, בעגלות רתומות לסוסים. חיפשתי פה, חיפשתי שם, אבל את אחי לא מצאתי לא בגרמניה ולא בשום מקום אחר. השיטה היתה לגשת תמיד לבית הכנסת המרכזי בעיר או לאחד מהמקומות שבהם התרכזו יהודים. בכל מקום כזה היו רשימות על גבי רשימות של ניצולים ופליטים. היינו עוברים במשך שעות על הרשימות הללו, מנסים להבין אם יש לנו עוד קרוב ומכר, או שמא כל המשפחה הושמדה ואנחנו נותרנו לבדנו בעולם.

במאמר מוסגר אני רוצה לספר לקוראים הצעירים שלא רק אני הסתובבתי אז באירופה. היבשת כולה המתה ורחשה ממאות אלפי אנשים שחזרו לבתיהם או שחיפשו את קרובי משפחתם. זו היתה נדידת עמים של ממש. הדרכים היו מלאות, וכל כלי תחבורה שימש אותנו כדי להגיע ליעדנו.

"חבל שהיהודים לא חוסלו"

כשהבנתי כי בגרמניה לא אמצא את אחי, עלה במוחי הרעיון שאולי הוא נסע להונגריה. נסעתי לבודפשט. גם שם לא נמצאו עקבותיו ואז נסעתי לבוקרשט שב־רומניה. באחת הנסיעות ברכבת זומנה לי חוויה לא נעימה. שמעתי שני הונגרים משוחחים ביניהם בקרון. הם לא שיערו לעצמם שאני מבין אותם. "חבל שהיטלר לא חיסל את כל היהודים". היה זה משפט קשה. היה זה נורא כל כך לגלות שגם אחרי שניצלנו מהתופת הנאצית, היו גויים רבים שהצטערו על כך שנשארו בחיים.

אני מוצא את אחי הבכור

אכזבות ידענו רבות אבל פה ושם קרו גם נסים בלתי צפויים. כמו במקרה שלי. היה זה בעיר דייש שבטרנסילבניה, אותה עיר שהייתה סמוכה לכפר רוס בו גרתי לפני המלחמה. יום אחד קראו לי מהמשרד שבו התנהלו ענייני הקהילה. החלו לחקור אותי, שאלו אותי שאלות כמו מאין אני, מה היה שם אבי, שם אמי, לאן גורשנו. אחרי מספר ימים נקראתי למשרד פעם נוספת. שאלו אותי אם באמת יש לי אח תאום.

מאוחר יותר התברר העניין. אחי הגדול שלמה היה בחלק הרומני שלא נכבש על ידי הנאצים. הוא אמנם נלקח לעבודת כפייה אך נשאר בחיים ואחרי המלחמה הקים עסק, והצליח לפרנס בכבוד את אשתו ואת ילדיו. כאשר הסתיימה המלחמה החל שלמה לחפש את בני משפחתו. נאמר לו כי אדם בשם שטרול נותר בחיים והוא מחפש את אחיו התאום. אנשים בשם שטרול היו לא מעט, אבל אחי קיווה שאולי הפעם מדובר באחי.

מעניין לציין שבמהלך כל החיפושים אחרי אחי התאום לא עלה על דעתי לחפש גם את שלמה. אבל הוא חיפש אותי. אני זוכר שאחרי מספר ימים נוספים נקראתי למשרד בפעם השלישית. בפנים חיכו לי היהודים שהכרתי ואדם נוסף שאז נראה לי מבוגר והיום אני יודע שהיה כבן 33. פניו של אותו אדם לא היו מוכרות לי. ומה הפלא. שלמה יצא מביתנו כשהייתי עדיין פועל בן שלוש שנים. תמונות לא היו לנו וכך לא ידעתי כלל כיצד הוא נראה. כך קרה שבתחילה לא הבנתי מי הוא. שלמה היה זה שהתחיל בשיחה. איך קראו לאבא שלך? שאל. וממה מתה אמא שלך, הוסיף לחקור. אחרי כמה שאלות נוספות החליט שהגיע הרגע ואמר לי: אתה יודע שאתה האח שלי?

עכשיו, כשאני נזכר בכך, אינני יכול לעצור בעד דמעותיי אבל אז לא ממש התרגשתי. אולי בגלל שלא יכולתי לעכל את העובדה שיש לי אח ושהוא נשאר בחיים (מה גם שמאז גיל שלוש לא ראיתי אותו).

יותר מזה: לא הייתי בטוח שהוא אכן אחי. וכך גם הוא. עדיין התקשינו להאמין שמצאנו זה את זה. לכן לא הפסקתי לשאול אותו בשעות הראשונות לפגישתנו: אתה בטוח שאתה אחי? אתה בטוח? אתה באמת בטוח? היתה בי את התחושה שאם במקרה יתברר שאין זה כך, יישבר ליב.

מלך, וזר

בביתו של אחי קיבלו אותי כמו מלך. הם עשו הכל כדי שארגיש הכי טוב שאפשר. היתה זו אימה של יפה גיסי, אסתר-מלכה, שהתייחסה אלי כאילו הייתי בנה שלה, בשר מבשרה. היא האכילה אותי ללא הרף, קנתה לי בגדים חדשים, פינקה אותי עד לבלי די. סוף סוף, היתה לי תחושה של שייכות. משהו אהב אותי. למישהו היה פתאום אכפת ממני. ואחרי שנים שלא חשתי שום תחושה של "להיות ילד" נתנה לי אסתר-מלכה הרגשה של

אמא לכל דבר. עכשיו לא הייתי סתם עלה נידף ברוח, אחד שיכול להסתובב בכל מקום ולאיש לא יהיה אכפת ממנו. הייתי שייך, קשור.

ומצד שני, היתה לי הרגשה לא נוחה, לא רק בבית, אלא יותר מזה – מחוצה לו. בעיירה שלהם הייתי עוף מוזר. הפליט הראשון שחזר מהתופת. אנשים התרחקו ממני. לא ידעו כיצד להתייחס אלי. חשתי באותם ימים כי אני מתקשה להתערות בחברתם של בני גילי. הם, מצידם, חששו ממני מעט. אני לא הייתי כמוהם והתקשיתי לפתח איתם שפה משותפת. עליהם עברו נעורים רגילים. אני עברתי דברים מחרידים ולא הייתי בטוח שאני יכול לספר להם על אותם אירועים שאולי איש בעצם לא רצה לשמוע.

כמעט שנתיים הייתי בביתו של אחי שלמה, שהיה אז בעל חנות לדברי טכסטיל ואב לשלושה ילדים. אחרי שהתאוששתי מעט מהתקופה במחנות, התחלתי ללמוד. היה עלי להשלים שנים ארוכות שבהן לא למדתי ואני חייב לומר שאני חש עד היום כי לא השלמתי את ההשכלה שלי, שחסר לי ידע רב, שאיני יודע דברים שאחרים למדו במוסד חינוכי מוסדר ומאורגן.

ועם זאת, אני חייב לציין, היה לי מזל – על שנשאירתי בחיים, שמצאתי את אחי ואת ביתו החם, ועל כך שבחודש נובמבר שנת 1947 הצלחתי לעלות ארצה.

פרק חמישי – דרך חדשה

אני תופס רכבת לבוקרשט

עלייתי ארצה, ככל שהדבר ייראה מוזר, אירעה במקרה. לא היה בה שום תכנון ראשוני. הכל התחיל בזוג זקנים שהיו בעיירה שבה התגוררתי. לאותם זקנים היתה בת בארץ ישראל והיא שלחה להם שני סרטיפיקטים (אישור עליה מהמנדט הבריטי) על מנת שיוכלו להצטרף אליה. כיוון שהיו מבוגרים, נדרש אדם אחראי שיוכל ללוות אותם עד בוקרשט. משם ימשיכו בני הזוג לבדם ברכבת עד לנמל קונסטנצה, ושם יעלו על האונייה שתיקח אותם לארץ ישראל. ההצעה הוצעה לי ואני קפצתי עליה בשמחה. נסיעה לבוקרשט נראתה לי אז סוג של הרפתקה נחמדה. למה לא, אמרתי לעצמי. אני יוצא למסע הזה, ואחרי כמה ימים חוזר לביתו של אחי.

הנסיעה לבוקרשט התנהלה על מי מנוחות. כל הסיפור לקח להערכתי כארבעה ימים. היה זה טיול נאה. בכיסי נח לו גם סכום כסף. היו אלו 200 ליי שקיבל כל אזרח רומני מאת הממשלה, תמורת רכושו שהולאם, ותמורת הכסף הישן שלא היה שווה דבר. גם אחי קיבל סכום כזה (כגודל של משכורת חודשית) והחליט לתת אותו לי.

רק בבוקרשט הבלח לפתע הרעיון במוחי. אם מתארגנת בקונסטנצה אניה ואנשים עולים לישראל, אמרתי לעצמי, למה שלא אהיה גם אני ביניהם? חשבתי, ומייד פניתי לאחד מראשי הציונות הדתית ברומניה שהיה בין האחראים לעלייה. האיש הניד בראשו. "זה בלתי אפשרי", אמר. "אתה לא ברשימה שלנו. חוץ מזה, אין לך בכלל סרטיפיקט. איך אתה חושב לעלות ככה?"

ניסיון שוחד ראשון

לא היססתי לרגע. "אתה רואה את שעון הזהב שיש לי על היד", אמרתי לו. "אם תדאג לי תקבל את השעון ואת 200 הללי שיש לי בכיס. נו, מה אתה אומר?" האיש חשב, וחשב, ואחר כך הפתיע אותי באומרו: "זה היה יכול להיות אפשרי, אבל הסכום שאתה מציע לי הוא נמוך מדי".

יצאתי מהמשרד ולא ידעתי מה לעשות. ביציאה ראיתי אדם לא מוכר והחלטתי לפנות אליו. "שמעתי שמחר מתארגנת עליה", אמרתי לו, "אתה יודע אולי מהיכן יוצאת הרכבת מבוקרשט לקונסטנצה?" לאיש היה את המידע שאותו חיפשתי. "זוהי רכבת מיוחדת", אמר לי, "שתצא מחר מרציף דרומי בתחנה של בוקרשט. משם היא תגיע לעיירה ג'ורג'י על גבול רומניה-בולגריה".

לא זזתי מהמקום. שמתי לב שכלי רכב שמגיעים למקום אוספים את הנוסעים בדרכם לתחנה. תפסתי מונית מזדמנת והוריתי לה לנסוע אחרי אחד מאותם כלי רכב. תוך דקות הגענו אל תחנת הרכבת. בידי לא היה דבר – לא חבילה, לא מזוודה. הרכוש היחיד שהיה

בידי היה הכסף, והבגדים שלגופי. קפצתי על אחד הקרונות וחיכיתי שהרכבת תזוז. זה היה רגע קריטי. ידעתי שאם אחד האחראים לנסיעה ינסה לברר את זהותי ויגלה שאין בידי את האישורים הנדרשים, כל המהלך שלי יירד לטימיון.

בסוף אכן נחשפתי. היה זה כמה דקות אחרי שהרכבת החלה לנסוע. למרות שהסברתי, וניסיתי לשכנע, לא קיבלו את טענתי.

האחראים אמרו שהיו זורקים אותי מהקרון, אבל אי אפשר לזרוק יהודי מתוך רכבת נוסעת. "אבל כשנגיע לג'ורג'י", אמרו לי, "נסגיר אותך לשוטרים". וכך היה. הם באמת הסגירו אותי לידי השוטרים ואני הוכנסתי למעצר בתחנה המקומית.

אני משחד, משתחרר, ועולה על האניה

ישבתי שם בתחנת המשטרה ושאלתי את עצמי מה אעשה עכשיו. היה לי ברור כי עלי להמלט מאותו מקום ובדרך כלשהי לעלות על האניה שעמדה להפליג. ואז קיבלתי החלטה. ניגשתי אל אחד השוטרים שהיה נראה לי "מתאים", ובקשתי ממנו לעשות שיחת טלפון הביתה.

"עצירים לא יכולים לטלפן מכאן", אמר לי, אבל אני כבר ידעתי שהוא יורד אל סוף דעתי. "תראה", אמרתי לו, "יש לי כאן שעון זהב שעוד יהיה לי כמוהו ואני לא נזקק לו עכשיו. בכיס יש לי 200 ליי. אני מוכן לתת לך אותם תמורת אותה שיחת טלפון". האיש לא התבלבל. הוא היה מתורגל ב"נהלים" כאלו. "אתה חכה פה כמה דקות", אמר האיש. "אני הולך עכשיו לשים את הכסף אצלי בבית (אותו השוטר פחד מביקורת פתע, שתגלה כי בכיסו נח לו סכום כסף גדול ממקור לא ברור). כשאחזור, אני כבר אדאג לך".

כשחזר השוטר הוא היה שיכור כלוט. כנראה ששתה כמה לגימות אצלו בבית. אמרתי לו ששמי איסק אלכנסדרו, וכי מס' הרישום שלי בעלייה הוא 1325 (זה היה באמת שמו ומספרו הסידורי של בן דודי איסק, שהיה אמור לעלות על הספינה). השוטר אכן נתן תמורה נאותה לכסף שקיבל. הוא לא הסתפק בכך ששחרר אותי אלא נסע איתי לנמל. יחד איתי הלך לסירות שעשו את דרכן לאניה והורה לאחראים במקום להעלות אותי אל הספינה. הם הבינו אמנם שאינני נוסע מס' 1325 אבל לא יכלו לומר לו דבר. ויכוח עם שוטר רומני היה הדבר האחרון שרצו. מבחינתם, נוסע אחד נוסף לא הצדיק שום שערוריה, דקות מספר לפני ההפלגה.

על סיפון "מדינת היהודים"

האניה הרימה עוגן והתחילה לעשות את דרכה לכיוון בולגריה. רק אחרי שחצינו את הגבול הימי-טריטוריאלי של רומניה הרשיתי לעצמי לשמוח. ידעתי שאני בדרך ארצה, ושמתתי ששוב אינני באותה ארץ שאזרחיה עשו עסקים עם אבי, ובאותה עת לא חששו להסגיר אותנו לידי הנאצים, שחינו לא נחשבו בעיניהם כקליפת השום. המשכתי לנעוץ

על הרומנים שיכלו לעזור לנו ולהחביא אותנו ביערות הענק שלהם, לתת לנו אוכל ועזרה כלשהי, אבל בחרו שלא לעשות דבר ואולי אפילו שמחו על כך שלקחו אותנו אל מחנות המוות. אלא שעכשיו הייתי הולך ומתרחק מאותה ארץ, מאותם אנשים, לעבר חיים חדשים.

אחרי מסע לא ארוך חצינו את נהר הדנובה והגענו לעיר בשם בורגטה, שם התרכזו אלפי מעפילים לא חוקיים. הועלינו על שתי אניות: "גאולה" ו"מדינת-היהודים". אני זכיתי לעלות על "מדינת-היהודים", בה נדחסו 4000 איש. היתה זו שוברת קרח איטית מאוד שלא היתה מיועדת לשוט בים פתוח. במציאות של אז, כל כלי שיט שנפל לידי הממונים של עליה ב' היה כשר למשימה של הבאת יהודים ארצה.

סערה, צפיפות, ומחסור במזון ובמים

אם בהתחלה חשבנו ש"במדינת-היהודים" צפוף מדי, התברר שאפשר לדחוס בה עוד ועוד אנשים. היה זה כאשר מנועה של ה"גאולה" התקלקל בלב ים. האחראים עלינו החליטו להעביר את אנשי "גאולה" לאניה שלנו – ואז הצפיפות היתה באמת בלתי נסבלת. ברור כי כל מי שיכול היה לאפשר לעצמו, נשאר על סיפון האניה. התאים למטה היו צפופים, מחניקים ומסריחים. כאשר הים סער, כולנו הקאנו שם את נשמתנו. בתאים היה סירחון איום. למעלה, על הסיפון, האויר הצח והרוחות שטפו את הריח הקשה.

היינו על הסיפון ארבעה שלא נפרדו: אברהם גרובר, בן דודו אברהם פולק, בן דוד נוסף ששמו אינו זכור לי ואני, יואל שטרול. התנאים באניה היו קשים. כמעט שלא היה לנו אוכל או מים. גם הגישה לשירותים היתה לא פשוטה כי תור ארוך השתרך ללא הרף לפנינו. כדי להתגונן מפני השמש הקופחת הסתתרנו כל הזמן בצילן של סירות ההצלה.

ועם זאת, מצב הרוח שלנו היה מרומם ביותר. ידענו שאנחנו עתידים להגיע תוך זמן קצר לארץ ישראל. רובנו היו ניצולי שואה. פליטים שעברו מחנות מוות כמו אושוויץ. אלו שעברו את אושוויץ היו להם פרופורציות אחרות על החיים. אחרי הסבל הנורא שעברנו שם, צרות "קטנות" כמו מחסור במים ובאוכל לא ממש הטרידו אותנו. היינו רגילים לכך. והפעם, היה לנו משהו שלעולם לא היה לנו קודם לכן: מטרה וחזון. ידענו שקשה, אבל לפחות ידענו לאן אנו הולכים ולאן מועדות פנינו. היה ברור לכולנו כי אחרי השואה, והשמדת היהודים (אם אינני טועה, אפילו לא היינו ערים אז לממדיה האמיתיים של השואה) אין לנו ארץ אחרת וכי ארץ ישראל היא המקום היחיד עבורנו.

התנגשות אלימה עם הבריטים

ביום החמישי או השישי להפלגה קיבלנו הודעה חדשה: כיוון שאתם נחשבים לעולים בלתי לגאליים עליכם לזרוק כל תמונה, מזכרת או תכשיט המעידים על מוצאכם. כך עשינו.

את מעט התמונות שהיו ברשותי השלכתי לים, וכך עשו כולם. האחראים עלינו לא רצו להסתכן בתקדים של אקסודוס, אותה אניה מפורסמת שאנשיה הוחזרו עד לגרמניה. השמדת המסמכים והתמונות לא ממש עזרה לנו. זמן קצר לפני שהגענו לחיפה גילו אותנו הבריטים. שלוש אניות מלחמה שלהם, לא פחות, איתרו אותנו ואחת מהן החלה לנגח בנו, אחרי שלא צייתנו להוראות שלה לעצור. בדיעבד, אני חושב, טוב ש"מדינת-היהודים" נבנתה כשוברת קרח והייתה חסונה מספיק, אחרת מן הסתם הייתה נשברת מעוצמת הנגיחות החזקות שזעזעו גם אותנו. עד היום אינני מבין: איך יכלו הבריטים "הנאורים" לנגח בחוזקה כזו אניה שבה נוסעים בני אנוש, ולסכן את חייהם?!

כי מנגד תראה את הארץ

כך או כך, אנחנו החלטנו שלא להיכנע לבריטים. הפקודות שקיבלנו היו מפורשות – להלחם עם כל מה שיש. ואנחנו אכן נלחמנו עם כל מה שהיה בידינו למרות שברור היה, כי אין לנו סיכוי של ממש נגד האנגלים. נלחמנו בבקבוקים, באבנים ובמוטות של עץ. אבל גם הם לא ויתרו ואחרי שהנחיתו את החיילים על האניה השתלטו עליה במהרה. אחר כך קשרו את "מדינת-היהודים" אל אחת האניות שלהם וגררו אותה לנמל חיפה.

מספר שעות אחר כך התגלה לעינינו רכס הכרמל. זו הייתה הרגשה איומה. כמו ילד שמחכה לצעצוע שלו, רואה אותו ביד המושטת אליו אבל לא יכול לקבלו. לאלו השואלים אותי מדוע לא קפצנו מהאניה ושחינו אל החוף, כי הלא הדבר היה קל ופשוט, אומר כי לא קיבלנו פקודה לקפוץ מהאניה. היינו ממושמצים מאוד. אני מעריך היום שלו היינו מקבלים הוראה כזו היינו מבצעים אותה.

סופה של "מדינת-היהודים" היה עצוב. הורדנו כולנו מהספינה. דווקא הזקנים, החולים והפצועים נלקחו לטיפול רפואי ונשארו בארץ. הבריטים רצו להיראות כביכול הומנים ולא גירשו אותם. את כל השאר הם העלו על אניות גירוש ואחרי 12 שעות נוספות של הפלגה הגענו למחנות המעצר בקפריסין.

אם אני מצליח לשחזר נכון את רגשותי, אומר כי התחושה הראשונית של כולנו הייתה של אכזבה מוחלטת. אמרנו לעצמנו שאחרי ששרדנו את אושוויץ, עם כל אותן חומות וגדרות, והנה אנחנו שוב מאחרי גדר תיל, עם שומרים. גם שם לא היה ברור לנו במה פשענו, וגם כאן לא היה ברור לנו במה חטאנו שכך שעשו לנו.

והיה מימד דומה נוסף – מימד חוסר הודאות. באושוויץ היה קשה מאוד כי לא ידענו מתי תסתיים התופת. אולי לו ידעו האסירים שבמאי 1945 הם ישוחררו, ויהיה להם די אוכל עד סוף חייהם, היו רבים יותר מצליחים להחזיק מעמד. אבל איש מאיתנו לא ידע מתי יובסו הנאצים – אם בכלל. וכך גם בקפריסין. היינו בתוך מחנה ענק, כלואים ומסוגרים, כמעט ללא תקשורת עם העולם החיצון. לא היה לנו שמץ מושג עד מתי נהיה כלואים שם – לחודש, חצי שנה, שנתיים או ארבע שנים.

כ"ט בנובמבר

למזלנו הסתננו פה ושם למחנות טיפות אינפורמציה על הנעשה בארץ ובעולם. אחת הבשורות המשמחות היתה על החלטת האומות המאוחדות, ב-29.11.1947 כי יש להקים מדינה יהודית בארץ ישראל. לא אשכח את אותו יהודי הסובב בתוך מחנה האוהלים הענק וצועק בכל כוחו: "יהודים, יהודים, קומו לשמוח, יש לנו מדינה!" לרגע חששנו שמא יחזור בו, שמא יתברר שזו רק אשלייה. אבל הכל היה אמת. ואנחנו לא הפסקנו לצעוק משמחה, ולכנות את האנגלים בכינויים שונים.

העלייה ארצה

לבסוף, כמו תמיד, הייתי בר מזל. יורשת העצר האנגלית (המלכה אליזבת, אימו של הנסיך צ'ארלס) התחתנה ולכבוד האירוע נקבע כי 2000 ילדים ובני נוער יהודים רשאים להשתחרר מהמחנות בקפריסין ולעלות ארצה. למזלי הייתי אחד מאותם משוחררים וזמן לא רב אחרי החלטת האו"ם הגעתי שוב ארצה – הפעם לתמיד. ב-25.12.1947 הגעתי לארץ ישראל, אחרי תקופה של שבעה חודשי מעצר בקפריסין.

מהאניה ירדנו ישר למכוניות שהביאו אותנו אל מחנה עתלית. במחנה לא היה מה לעשות ורוב הזמן השתעממנו. חיכינו לבאות.

בארץ לא היה לי שום מכר ולא ידעתי לאן לפנות. אפילו החברים המועטים שרכשתי לעצמי במהלך השנה האחרונה נשארו במחנה בקפריסין. הרגשתי בודד מאוד, לא שייך, אבל הייתי שמח על כך שהגעתי לארץ. בינתיים העברתי את זמני בעבודות נגרות ובתפירת דברים שונים. היה זה בחודש דצמבר שנת 1947. זמן לא רב אחר כך הועברנו למעברת רעננה. את זמננו העברנו באכילת תפוזים ואשכוליות מהפרדס הסמוך. בכיס כבר היה לנו מעט כסף – שתי לירות מתוך שבע, שהבטיחה לנו הסוכנות היהודית.

עבודה ראשונה בארץ

החודשים חלפו, אנחנו השתעממנו, והיה לי ברור כי עלי לפתוח בחיים חדשים. אלא שלא ידעתי עברית, ולא ידעתי במה אעסוק. ובכל אופן החלטתי ללכת לנסות את מזלי. יום אחד יצאנו כמה חבר'ה בטרמפים למושבה פתח-תקווה, כדי לחפש בה עבודה. את מקום העבודה הראשון שלי מצאתי ברחוב שטמפפר ליד תחנת המשטרה. היתה זו נגריה. נגשתי אל בעל הבית, אמרתי לו שאני נגר ושאלתי אם יהיה מעוניין להעסיק אותי.

"וכמה זמן למדת נגרות", שאל אותי, כמובן ביידיש.

"חמש שנים", השבתי, למרות שהיה זה כמובן שקר מוחלט, אבל רציתי את העבודה. "אין בעיה, תתחיל לעבוד", אמר לי. ושוב, היה לי מזל. היה זה איש טוב לב שנתן לי בהתחלה לעשות עבודות פשוטות כמו שיוף פורניטורה ואחר כך לימד אותי לעשות

תיקונים פשוטים. תוך ימים ספורים למדתי משהו שלא ידעתי עד אז על עצמי: שיש לי זוג ידיים טובות, ושאיני יכול ללמוד דברים במהירות. לזכותו של בעל הבית שלי, ייאמר שלא היה טיפש. אחרי כמה ימים ניגש אלי, חיך חיוך קטן ואמר לי: "חמש שנים בוודאי שלא למדת. שנתיים, אולי כן". גם אני חייכתי חיוך קטן אבל לא אמרתי כלום המשכתי לעבוד שם, יותר משמונה שעות כל יום. אבל הרווחתי טוב: 2.40 לירות מדי שבוע, כלומר, כמעט 10 לירות לחודש.

דייר בביתו של אריה פולק

היה זה שכר חודשי נאה במושגים של אותם ימים והוא הספיק לי כדי לשלם עבור מיטה בביתה של משפחה, שהיה לה בית קטן בן שני חדרים ושני ילדים קטנים. בימים רגילים הייתי שותה צוף (משקה קל של אותם ימים) ואוכל לחמניות. בשבתות הייתי יושב ומסב איתם סביב השולחן לשולחן לארוחה חמה יחידה במשך השבוע. ואם משהו מכם סבור שהייתי אומלל, כי אז טעות בידו. הייתי מאושה. הייתי בארץ, גאה, שמח, והיו לי עבודה טובה וקורת גג. עבור ניצול שואה כמוני, היה זה הרבה מאוד. אני יכול לומר כי באותם ימים לא היה אדם מאושר ממני.

שלושה חודשים עבדתי בנגריה והתגוררתי בביתו של אריה פולק, שהתברר אחר כך כי הוא קרוב משפחה של גיסתי. במהלך אותה תקופה עברתי השבעה חפזה של האצ"ל בלב אחד הפרדסים שהקיפו אז את פתח-תקווה.

אני מתגייס לצבא

במהרה הבנתי שבנגריה אין לי עתיד והחלטתי להתגייס לצבא העומד לקום. ב-10.5.1948, חמישה ימים לפני הכרזת המדינה, נפרדתי מבעל הבית שלי והלכתי לעמדת הגיוס בפתח-תקווה. כאשר נשאלתי שם לגילי אמרתי להם שאני יליד 1928. בתגובה אמר לי הפקיד שאיני יכול להתגייס כיוון שבתור עולה חדש איני יכול להתגייס לפני גיל 22. לא ויתרתי. נסעתי בטרמפים למשרדי הקריה שבתל אביב, ושם הצהרתי שתאריך הלידה שלי הוא 26.05.1926. מאז ועד היום, בכל המסמכים הרשמיים, כולל בתעודת הזהות שלי, אני רשום כיליד 1926 למרות שנולדתי בכלל ב-1928. בכל אופן, אחרי שקיבלו אותי בלשכת הגיוס בתל אביב, ניתנו לי מדים לא מתאימים למידתי, כובע מצחיה (היטלמאכר) ומספר אישי בן חמש ספרות. זהו. מעתה ואילך הייתי אני חייל מספר 20879. חייל עברי בצבא הגנה לישראל.

עוד לפי שעברתי הכשרה צבאית כלשהי, הוצבתי ביחד עם חיילים אחרים בעיר חולון כדי לשמור על אזור מקווה ישראל. היום הדבר נראה לא ברור אבל בכפר הערבי יאזור ישבו אז ערבים שירו ללא הרף על כלי רכב שנעו בכביש הסמוך לכפר, ואיימו על שלומם של

התושבים היהודים באזור. בעיות היו גם ביפו, שעדיין לא נכבשה על ידי הצבא. רובים לא היו לנו. לעומת זאת, נתנו לנו מפקדינו רימוני יד. זה היה הנשק האישי שלנו. אחרי תקופה מסויימת בחולון הועברנו כולנו לאזור חולדה. מעתה ואילך נמנית על גדוד 4 של חטיבת קריית. תפקידנו היה לשמור על דרך בורמה שזמן לא רב קודם לכן נפרצה ואפשרה להעביר מזון ואספקה לבירה הנצורה. אנחנו כמובן לא ידענו לפני כן לאן אנו מועברים. ובכלל, הרבה לא ידעתי. את הארץ הכרתי מעט מאוד, אם בכלל.

לטרון

מאוחר יותר נשלחנו אל משמר איילון. מהמקום שבו היינו, יכולנו לצפות על הנעשה באזור לטרון והקרבות המרים שהתחוללו שם. אני זוכר ששני צוותים של טנקים בריטיים ערקו אל הצד שלנו (וניתן לשער שקיבלו תמורת זה סכום כסף נכבד). אני גם זוכר היטב שלאחד הטנקים נתקע הפגז בקנה והוא התחיל לסגת. הטנק השני נסוג יחד איתו. כמעט מיותר לומר שצוותי הטנקים דיברו אנגלית, אנשי החי"ר דיברו יידיש ואחרים דיברו פולנית. לא פלא שהיה שם באלגן איום ונורא שגרם להפסד בקרב לטרון. בדרך בורמה שמרתי עם עוד חייל וניתן לנו רובה אחד. כן, בגלל המחסור בנשק עמד רובה אחד בלבד לרשותם של שני חיילים. אבל בהמשך שמרתי עם מכונת ירייה כבדה מסוג אם-גה. וכאן אני רוצה לומר לכם שבאותם ימים לא היה חייל גאה ממני. הרגשתי שאני סוגר מעגל. שכמה שנים קודם לכן הייתי במחנה השמדה. אפס. צל אדם. לאיש לא היה אכפת כהוא זה מהחיים שלי. כל אחד יכול היה לעשות בי כרצונו. לא יכולתי להגן על עצמי ולשמור על חיי. עכשיו התהפך המצב לחלוטין. הייתי צעיר, בריא, חזק וחסון, והיה ברשותי כלי נשק. ידעתי שאני יכול להגן לא רק על עצמי אלא גם על אנשים אחרים. הייתי כל כך גאה, ולפעמים חשתי שאני יכול להתפוצץ מרוב גאווה. וכשנתן לי המפקד שלי, רב סרן ישראל טל, את דרגת הרב-סמל שלי, חשתי שאני נמצא בפסגת העולם.

פרק שישי – התפתחות אישית

אני והאלטלנה

מלחמת השחרור היתה עוברת עלי מן הסתם ללא כל אירועים מיוחדים, לולא "פרשת אלטלנה". לדור הצעיר שאיננו מכיר היטב את ההיסטוריה, אומר רק כי היתה זו אנית נשק שהביא האצ"ל (ארגון צבאי לאומי) ארצה. האצ"ל, ומפקדו מנחם בגין, ביקשו מהממשלה לאפשר להם להעביר חלק מהנשק ללוחמי האצ"ל בירושלים, שנלחמו בנפרד מצה"ל בגזרה זו, כאשר את שאר כלי הנשק הם ימסרו לצה"ל. ראש הממשלה דוד בן גוריון דחה את הבקשה וטען כי האצ"ל חתם על הסכם הצטרפות לצה"ל וכי עליו להעביר את כל הנשק לצבא. האצ"ל התנגד, וב – 22.6.1948, אחרי שהגיעה לחוף ימה של תל אביב, טובעה האניה בפגזי תותח של צה"ל. באתה הפגזה נהרגו ונפצעו לוחמים רבים של האצ"ל ושל צה"ל.

כיצד נוגעת לי אותה פרשה?

ובכן, אני שירתתי באותה תקופה בחטיבת קריית, שעליה הוטל להפציץ את האוניה. הועברנו באותם ימים למלון תל אביב, והוטל עלינו להיות מוכנים לקראת התפתחויות שונות. היתה זו פעם ראשונה שבה החלטתי לסרב פקודה. כפי שכבר מובן כאן, היה זה עבורי צעד דרמטי ביותר מלווה בהתלבטויות לא קלות.

בן גוריון גוזר עלי מאסר

למפקדים שלי הסברתי את מניעיי. אמרתי להם כי עליתי לארץ מאירופה כדי להקים מדינה ולהלחם באויבים שלנו. "אין לי שום כוונה להלחם ביהודים", אמרתי, "לא אחרי כל מה שעברתי בשנים האחרונות".

אבל בצבא אין חוכמות. תוך זמן קצר עליתי למשפט. השופט היה המג"ד, עמוס בן גוריון (בנו של ראש הממשלה באותה תקופה, דוד בן גוריון). הנימוקים שלי לא עניינו אותו והוא גזר עלי שישה חודשי מאסר. אני מודה שהעונש לא היה קל עבורי אבל הייתי שלם לגמרי עם המצפון שלי. עם זאת, היתה בכך אירוניה קשה. אחרי שהייתי במחנה מוקף גדרות של הנאצים, ואחרי ששהיתי במחנות מעצר בקפריסין, הייתי פתאום בתוך מחנה מעצר – אבל בתוך ארצי שלי.

ושוב, שיחק לי מזל. הועברתי למחנה מעצר במקום שבו מצוי כיום כלא איילון ברמלה. אחרי זמן לא רב העניק נשיא המדינה חנינה לכל אותם מסרבי הפקודה בגין אותה פרשה. כולנו שוחררנו מהמעצר. עכשיו כבר לא חזרתי אל חטיבת "קריית", שכן הועברתי אל חטיבת "גבעתי". מפקד הגדוד שלי היה רב סרן ישראל טל, לימים אלוף, מפקד חיל השיריון וסגן הרמטכ"ל במלחמת יום-הכיפורים, וממפתחיו של טנק המרכבה. מפקד החטיבה היה שמעון אבידן (קוק), אחד הקצינים היותר כריזמטיים ונודעים בימי מלחמת השחרור.

ככלל, אפשר לומר שגם כאן היה לי מזל גדול. הגעתי אל חטיבת גבעתי זמן מה אחרי שסיימתי את הקרבות המרים שלה בדרום, במהלך מלחמת העצמאות. הגעתי אמנם לחטיבה בזמן המלחמה, אבל לא היה עלי להשתתף בקרבות. בינתיים עברה החטיבה למחנה בכפר יונה, לא הרחק מבית-ליד, שם שהינו במהלך המלחמה.

כאשר הייתי בגדוד 44 התפוצץ פגז לא רחוק ממני. שאפתי כמוית כל כך גדולות של עשן עד שהיה צורך לאשפז אותי. בית החולים תל-השומר לא היה קיים אז עדיין ולכן הופנתי אל בית החולים בילינסון. לא שהיתי במקום זמן רב ואחרי שהחלמתי חזרתי אל הגדוד שלי.

בחטיבת גבעתי

השירות הצבאי בחטיבת גבעתי היה עבורי חויית חיים מעצבת. אני חושב ששם התחלתי להיות ישראלי לכל דבר. אחד הדברים הזכורים לי לטוב הם ה"אפטרים" (חופשות קצרות). היינו יוצאים אחר הצהריים את שער המחנה כדי להגיע לעיר הגדולה. ההחלטה אם לנסוע לחיפה או לתל אביב היתה מקרית לחלוטין. אם היה הרכב העוצר מאותה כי הוא נוסע ימינה, כי אז היינו נוסעים לכיוונה של חיפה. ואם היה נהג הרכב מסמן לנו כי הוא פונה שמאלה בצומת, היינו יודעים כי הלילה נבלה בתל-אביב.

אגב חופשות, אני רוצה לציין גם את צד הפחות נעים בהן. השבתות. בשבתות ובחגים יצאו כולם לבית ההורים, לחברים או לקרובי המשפחה. לי לא היה לאן לצאת. הייתי נשאר כמעט לבד במחנה. שלמה אחי עלה ארצה רק בשנת 1950 והוא היה באותן שנים קרוב המשפחה היחיד שהייתי יכול לבקר.

לא אומר כי היתה זו חוויה נעימה, אבל מצד שני, כניצול שואה, היתה לי פרופורציה שונה על החיים. שמחתי על כל רגע שבו חייתי, והייתי גאה עד בלי די – כפי שכבר ציינתי פה – על היותי חייל עברי נושא נשק, כזה היכול להגן על חייו ועל חייהם של אזרחי המדינה הצעירה שזה עתה קמה. ובאשר לשבתות? כשהייתי נשאר במחנה לבדי, הייתי אומר לעצמי: נו, יואל, בחיים שלך כבר עברת כמה וכמה דברים קשים יותר.

שוטר על הר הצופים

השירות בגבעתי כלל חוויה מעניינת – אחת מיני רבות – שכדאי לספר עליה כאן. באותם ימים נחתם הסכם שביתת נשק בין המדינה הצעירה לבין הממלכה ההאשמית (ירדן), לפיו כל האזור של הר הצופים ייחשב כאזור מפורז בריבונות ישראל. למקום היה מותר להכניס רק כוחות שיטור. לא צבא. מובן כי כוחות השיטור הורכבו מחיילים סדירים. ביניהם הייתי גם אני. הר הצופים הוא אזור יפה מאין כמוהו. שמרנו על ההר במשך חודשיים רצופים.

בקורס רבי סמלים

במהלך שירותי בצבא התקדמתי אט אט בסולם הדרגות. מטעמו של גדוד 54 שלחו אותי בשלב מסוים לקורס של רבי סמלים. היה זה, אם אינני טועה, בבה"ד 12 בבסיס סרפנד, שכיום שמו צריפין. במחנה היתה אווירה עליזה. היו שם חיילים, חיילות, לא התאמנו קשה ונהנינו מחיים חברתיים פעילים למדי.

למרות שפע החיילות ששירתו אז בסרפנד, לא היתה לי אז חברה. הרגשתי עדיין חדש בארץ. עברית בקושי ידעתי אז, וחשתי כי כגבר אין לי מה להציע לצעירה זו או אחרת. סיימתי איפוא את הקורס וחזרתי לחטיבת גבעתי, כדי להשלים את שירותי הצבאי.

באותה תקופה, בשנת 1950, הייתי אמור לסיים את שירותי בסדיר (שירות חובה בצבא עמד אז על שנתיים ימים בלבד) אבל בשל המצב הבטחוני המעורער של שנות החמישים קיבלתי צו 8 הקובע כי עלי לשרת בצבא שמונה חודשים נוספים.

האמת? לא הייתי ממש אומלל. צה"ל היה – ונשאר – אהבה גדולה שלי. מעבר לכך, קיבלתי תנאים של צבא קבע שפרושם משכורת נכבדה של 34 לירות. היתה זו תקופה שאני זוכר לטובה. הייתי אז רב סמל, ותיק בחטיבה, וידעתי כי מדובר בתקופה של מעין פסק זמן, וכי לעת עתה אינני צריך להתלבט באשר לעתיד. הכל נראה לי ורוד. אפילו את שכר הקבע שלי נתתי לאחי שלמה, שהגיע באותם ימים ארצה עם בני משפחתו.

במאמר מוסגר אספר כאן כי הפגישה עם שלמה ומשפחתו היתה מרגשת ביותר. אחי הגדול לא ידע עלי דבר, מאז יצאתי את ביתו כאשר נדרשתי ללוות את אותו זוג זקנים בדרכם לבוקרשט. כיוון שהחלטתי לשמור על חשאיות בכל הקשור אלי, לא היה לו שמץ של מושג היכן אני ומה עבר עלי מאז שעזבתי את ביתו. רק בשלב מאוחר יותר התחדש קשר המכתבים בינו. כך גם למדתי על כוונותיו לבוא ארצה, וכך גם יכולתי לעזור לו כספית בימיו הראשונים כאן. חשתי כי אני סוגר מעגל, גומל לו טובה על כל אותן שנים בהן שהיתי אני בביתו, מתחזק ומחליף כוחות אחרי אימי המלחמה ותקופת המחנות.

חוייה מאלפת עם עציר סרבן

חוייה אחרת יכלה ללמד משהו על סגנון הפיקוד האופייני לי. הסיפור אירע בשלהי השירות שלי כאשר הייתי ממונה על קורס של רבי סמלים שערכה חטיבת גבעתי. הייתי אומר כל הזמן לחניכים שלי: "עליכם להבין שבכוח אף פעם לא תשיגו דבר". ואכן, באחד מאותם ימים נקרתה בפני ההזדמנות להמחיש הלכה למעשה את אותו עיקרון. מפקדת החטיבה שכנה ליד טבריה. יום אחד שמעתי על שני עצירים ש"עושים בעיות" וביקשתי שיביאו אותם אלי.

"אנחנו לא אוכלים", אמרו לי העצירים הסרבנים.

"אתם כן אוכלים", אמרתי להם.

"אנחנו לא אוכלים", התעקשו שני העצירים.

אם כך, פסקתי, "כממונה על העצירים, אני קובע עכשיו שאתם נכנסים לצינוק ולא יוצאים משם עד שתגלו התנהגות למופת".

שבוע אחר אחד קיבלתי מכתב מאחד העצירים. הוא כתב שאחותו מתחנתת וביקש רשות לצאת לחתונה. "אם אתה הולך איתי בפרנציפ", כתבתי לו חזרה, "גם אני אלך איתך בפרנציפ. אתה לחתונה לא יוצא".

אבל במקביל, פקדתי להכין לו אישור יציאה ומדים נקיים. למחרת בבוקר קראתי לו. "בעוד שעה", אמרתי לו, "אתה יוצא עם ג'יפ מיוחד לחתונה של אחותך בתל אביב, בליווי של שוטר צבאי".

"ומה אומר לבני המשפחה", הקשה העציר, "שאני בא עם שוטר?"

"תאמר להם את האמת", הצעתי. "תגיד שאתה במעצר ושהמפקד שלך שחרר אותך במיוחד לחתונה". וכך היה. הבחור יצא לחתונת אחותו. אחרי זמן מה השתחרר מצה"ל ויותר לא שמעתי ממנו.

שנה עברה. יום אחד טיילתי עם בחורה בחוצות העיר תל אביב. לפתע קלטה העין שלי את אותו בחור. גם הוא קלט אותי. לרגע הייתי בטוח שהוא רוצה לנקום בי. ביקשתי מהבחורה שתעמוד בצד וחיכיתי לחילופי מהלומות. וכאן באה עלי הפתעה גמורה. אותו עציר לשעבר ניגש אלי, נתן לי צ'פחה על הכתף ואמר לי: "המפקד יואל, אני מזמין אותך עכשיו לארוחה. שתדע לך המפקד, אתה לימדת אותי לקח בל ישכח כלל חיי".

השחרור מצה"ל

שלוש שנים תמימות שירתתי בצה"ל וב-8.2.1951 השתחררתי ואני בדרגת רב סמל (כאשר מאוחר יותר במילואים קיבלתי דרגה ייצוגית של רב סרן). היום אני יכול לומר כי אם קיימת בי תחושה של החמצה, הרי שהיא קיימת באשר לשירות הצבאי. אין לי ספק כי אם הייתי בטוח יותר בעצמי, אולי אם הייתי שולט יותר בעברית, הייתי נשאר בצבא.

צה"ל היה אז כל חי. השירות היה עבורי הנאה, אולי אפילו חוויה מתקנת. היום, כשאני מביט לאחור על חיי, אין לי ספק שיכלתי לצאת לקורס קצינים ואף להיות מפקד טוב. היו לי את הכישורים לכך, ומן הסתם גם הייתי מתקדם יפה בסולם הדרגות. לצערי, סרבתי באותה תקופה להצעתו של ישראל טל לצאת לקורס קצינים. מדוע סרבתי לכך? את זאת איני זוכר.

כך או כך, החיים והנסיבות רצו אחרת ואני עמדתי עכשיו בפתחו של פרק חדש בחיי. הייתי צריך להחליט מה ברצוני לעשות – האם למצא לי מקום עבודה חדש, או להרשם לאחד ממוסדות הלימודים הגבוהים.

צעדים ראשונים באזרחות

ראשית כל היה עלי למצא לעצמי מקום מגורים קבוע. חברת "עמידר", שאליה פנית, דאגה לסדר לי חדר מגורים בפי. היה זה מה שנקרא באותה תקופה "רכוש נטוש" ובשפה עובדתית יותר: בית שבעבר גרו בו ערבים אשר בזמן המלחמה נמלטו אל רצועת עזה. עלי לציין כי לא הייתי אנוכי. לאותו חדר לא גדול הזמנתי שני צעירים רומנים, שאותם הכרתי בזמן שירותי הצבאי.

החיים בשלושה היו מלאי חוויות. אנ זוכר שהיו אלו ימי הצנע. את האוכל המועט קנינו בתלושים. היינו קונים שתי כיכרות לחם וחבילת מרגרינה אחת. לאחד משני הבחורים, ענק ורעבתן גדול, היינו נותנים כיכר אחת שלמה. ואילו אנו היינו מסתפקים בחצי כיכר לחם לאחד. לא אשכח איך אמר לי פעם אותו בחור: "אני הולך ברחוב ליד דוכן לנקניקיות, ויודע שאין לי אפילו כסף לקנות נקניקיה. החלום שלי הוא לאכול מהן כל כך הרבה, עד שאתפוצץ מהן לשובע". לימים נסע אותו בחור לגרמניה, עשה חיל בעסקיו והוא גר שם עד עצם היום הזה.

קוריוז הקשור לאותה התקופה: באחד הימים החלטתי ללכת ל"עמידר" ולהצהיר כי אני נשוי, וכך לקבל דיור הולם יותר. אבל לשם כך הייתי זקוק לאישה. היתה לי חוצפה, וכך קרה שהלכתי יום אחד ברחוב, ופניתי אל אישה צעירה לא מוכרת שפסעה לצדי. "סליחה", אמרתי לה, "את מוכנה אולי להיות אשתי לכמה שעות?" מובן מאליו כי הצעירה היתה המומה מהפנייה אלי. רק אחרי שהסברתי לה את רצוני, הבינה. אך לצערי לא יצא דבר מנושא זה.

מא"ז באזור ספר

אחרי שמצאתי לעצמי מקום מגורים הייתי צריך לחשוב כיצד אתפרנס. חסכוניות לא היו לי. היה עלי למצוא עבודה באופן מיידי וזו נמצאה לי בדמות משרה של רכז ביטחון שוטף באזור המושב חדיד (מא"ז - מפקד-אזור). הייתי אחראי ביטחון לא רק על המושב אלא על גם כל אזור בית-נבאללה, טירת-יהודה וברקת.

היום זהו אזור שלו ופורח. אז, מדובר היה בשורה של מושבי עולים הסמוכים מאוד לקו הגבול (לא רחוק משם עבר כביש הפטרולים של צה"ל). השנים של אז היו שנות הפדאיונים, מסתננים שחדרו תחילה לגבולה של ישראל כדי לגנוב פרות, צאן או סתם ציוד חקלאי וסחורות אחרות, ומאוחר יותר החלו גם לרצוח יהודים.

התפקיד שלי היה ברור. הוטל עלי לתאם את פעילות הצבא עם האזרחים, ולשם כך הסתובבתי באותה גזרה על גבי אופנוע בריטי מתוצרת בי-אס-איי ששירת אותי גם לצרכים אחרים. על הכתף היה תלוי דרך קבע נשקי האישי: תת מקלע סטן. היה זה כלי נשק ידוע לשמצה. מצד אחד היה קל ונוח לתפעול, ומצד שני היה עתיר מעצורים ואף היה יורה צרורות גם שלא התבקש לעשות כך. אבל למרות זאת הוא היה עדיף מלא כלום, וגם

טוב מהרובה הצ'כי הארוך והכבד, שהרתע החזק שלו היה בלתי נעים. עם אופנוע ורובה הייתי מסודר בחיים. היתה לי משכורת קבועה, כלי רכב נוח, וחדר מגורים משלי בפי. לימודים עדיין לא עלו אז על הפרק. היה לי חשוב לחיות, לדעת שיש לי קורת גג על ראשי, שקיימת הכנסה קבועה. לא יותר מכך.

לדרום

בתום אותה תקופה של ביטחון ושמירה, צץ ועלה עניין חדש. ההתיישבות. היה לי אז קשר עם איש מפא"י בשם אברהם איכר. עלי לספר כאן כי קשר עם איש מפא"י, המפלגה הדומיננטית של אותם ימים רחוקים, היה עניין מועיל ביותר. אותו אברהם הוא זה שמצא לי את משרת המא"ז באזור חדיד. יום אחד קרא לי איכר. הוא אמר שאני מצטיין בתפקידי, שיש לי יכולת ביצועית וכי המליץ שאתמנה לעוזר של אדם שהחל ליזום מפעלי התיישבות בדרום הארץ. "הוא בחור נחמד מאוד", אמר לי איכר, "ואני מאמין שתסדרו היטב. קוראים לו לובה אליאב".

כך נפלה התגלגלה לידי הזכות לעבוד עם לובה אליאב, אחד האנשים המרשימים ביותר שפגשתי בכל שנות חיי. אליאב עוד לא היה אז אישיות מפורסמת. נכון, הוא כבר קנה לו שם בעליה - ב' אבל כל הפרק של מפעלי ההתיישבות עדיין היה לפניו. בפגישה הראשונה איתו ראיתי אדם עם חיוך רחב וסבר פנים אדיב. הוא היה איש נעים ועם זאת ביצועיסט ממדרגה ראשונה. אני חושב שכל דבר שבו נגע, קטן כגדול, הצליח מאוד.

למינוי שלי היתה סיבה נוספת. עדתית, אם ניתן לומר כך. בנבטים גרו אז עולים ממוצא רומני. מסיבה זו או אחרת הוחלט לפנותם וליישב במקומם עולים שמוצאם מקוצ'ין שבהודו. לשם כך נדרש אדם הדובר רומנית. מעבר לכך עמלנו קשות כדי להכשיר את הבתים, עסקנו בניקוי ועברנו בית בית כדי להיות בטוחים שהמקום מוכן לקראת קליטתם של העולים החדשים.

במידה מסוימת, פרשת היחסים עם לובה אליאב היתה החמצה שניה. אליאב העריך אותי מאוד. היחסים ביננו היו מצויינים. אחרי כמה חודשי עבודה בא והציע לי הצעה מעניינת. "אתה יודע, יואל", אמר לי, "הציעו לי להקים מפעל התיישבותי גדול בחבל לכיש שבדרום הארץ. אני מזמין אותך לעזור לי שם. יש רק בעיה אחת קטנה. אני מבקש ממך שתהיה חבר מפלגה ושיהיה לך פנקס מפלגתי. זהו עניין פורמלי לחלוטין אבל חיוני להמשך עבודתך בסוכנות היהודית".

אינני מבין עד היום מה קפץ עלי. מן הסתם היתה זו גאווה טיפשית. חשבתי שאם אני מצטיין במשהו אינני צריך להיות חבר מפלגה. ידעתי שהדברים פועלים אחרת אבל סרבתי להודות בכך. לובה אליאב אמר שממש אינו מבין אותי, ואילו אני נעלבתי עוד יותר והחלטתי לסיים את עבודתי בסוכנות היהודית. במבט לאחור אני חייב לומר שטעיתי. ייתכן שהייתי מתקדם רחוק יותר, אם הייתי ממשיך לעבוד עם אליאב.

אחרי שתם לו פרק ההתיישבות שלי, החלטתי להרשם לבית הספר הגבוה לכלכלה ולמשפט בתל אביב. למה כלכלה ומשפט? את זאת אינני יכול להסביר גם היום. הידע שלי בעברית היה מועט ביותר. גם הזיקה למשפטים לא ברורה לי. אבל כך היה. היתה לי את החוצפה להרשם לאותו בית ספר ואני חייב לומר שהייתי מופתע מאוד כאשר קיבלתי את ההודעה שאותו מוסד נכבד קיבל אותי לשורותיו כסטודנט מן המניין. בהתחלה לא היה לי קל. לא הבנתי מילים רבות. אט אט למדתי והתחלתי להתערות בחברת הסטודנטים. בימים עבדתי ובערבים למדתי. היתה זו תקופה אחרת לגמרי. לא היה לי את הלוקסוס השמור כיום לרוב הסטודנטים, היכולים ללמוד כשהם נעזרים בהוריהם. גם הערכים שלנו, הסטודנטים, היו אחרים. יום אחד נודע לנו כי אחד המרצים שלנו נמצא אשם בקבלת שוחד. את הפרטים המדויקים איני זוכה, אבל זכור לי היטב שמו של אותו מרצה. קבלת שוחד באותם ימים, בניגוד להיום, היה חטא בל יכופר. התקשיתי להבין איך מרצה לחוק ומשפט מרשה לעצמו לקבל שוחד. דברים כאלה לא היו באותם הימים.

עם חברה קבועה

אחרי שהצלחתי למצוא לעצמי דירה ועבודה קבועה, הייתי כבר בעל ביטחון עצמי. לא מקרה הוא, שבעת הלימודים בבית הספר הכרתי נערה נאה אחת, שבגלל יחוסה המשפחתי לא אזכיר כאן את שמה. אומר רק כי אחיה היה שופט וראש עיר מפורסם. היינו חברים במשך שנתיים ימים ואהבתי אותה מאוד, למרות הרקע המאוד שונה שלנו. אני משער לעצמי שאם היינו ממשיכים לצאת היינו נישאים. היתה זו התפתחות טבעית ואני יודע שזו גם היתה כוונתה. אבל משהו בדרך השתבש. היה זה ביום שישי אחד. היא הזמינה אותי להתארח בביתה באותה שבת. אני הייתי באותם ימים במושב נבטים שליד באר שבע, עסוק בהכנות של המושב לקראת קליטת העולים. שעה קודם לכן הייתי אמור לעלות על טנדר שיעשה את דרכו לבאר שבע. בגלל תקלה שתוקנה מאוחר יותר הגעתי בסוף למקום המפגש, אבל באיחור קריטי של שעה. לרוע המזל, חברתי כבר לא היתה שם. באותה פגישה היא אמורה היתה להציג אותי בפני הוריה. היא הסיקה, בטעות, שאם איני בא אני חושש מהתחייבות ואולי אינני רוצה להינשא לה. אז הצטערתי משום שאהבתי אותה מאוד. בסתר ליבי גם קיוויתי שבאמצעות הנישואין אוכל לקבל תמיכה רגשית ואולי להשתלב במשרד עורכי הדין של משפחתה. אבל כל זה כאמור לא קרה. היום אני חושב לעצמי שאולי היה עלי להפרד ממנה, כדי לפגוש מאוחר יותר את חוה אשתי, אותה ראיתי לראשונה בשנת 1955.

אירוסיה של חברתי

חברתי דאז הצטערה מאוד על כך שלא הופעתי לפגישה. יותר מאוחר נודע לי כי הכאב שלה היה כה גדול, עד שכדי להפיגו היא התארסה עוד באותו היום עם בן דודה ואף נישאה לו לבסוף. לשניים נולדו ילדים ואף נכדים. ואילו אני הייתי עתיד לפגוש בחורה אחרת. זאת שהפכה מאוחר יותר להיות אשתי במשך יותר מ- 30 שנה. את חוה ראיתי לראשונה בין החבר'ה שלי ביפו. היינו שם חמישה או שישה חברים. ראיתי אותה שוב ושוב, ואחר כך התחלנו לדבר. חוה היתה אישה נאה מאוד, ואני זוכר שבמשפחה שלי התלהבו ממנה מאוד שכן יחסית לחברתי הקודמת, זו הנוכחית באה מרקע דומה יותר לשלי וכהוכחה לכך – היא אפילו דיברה יידיש... אין מה לומר. כאשר אתה פוגש את אשת חיין, לעיתוי יש תפקיד מכריע. מאז תום השואה חלפו אמנם לא מעט שנים, אבל במקום מסויים עדיין חשתי כניצול, כפליט. עד המלחמה הקיפה אותי משפחה עניפה. אחרי סיום המלחמה חשתי יתום, בודד מאוד, וכל רצוני הייה אז להכיר אשה שאוהב, להקים משפחה, ללדת ילדים.

החתונה

חוה היתה, אם כן, האדם הנכון, במקום הנכון ובזמן הנכון. התחלנו להיפגש זה עם זה וקיוונו שהכל יסתדר. ואכן, אחרי שיצאנו כשנתיים ימים החלטנו לבוא שנינו בברית הנשואין.

עבור ניצול שואה כמוני, שעבר את מה שעבר, היה זה אירוע מרגש מאוד, סמלי, מעין נקמה קטנה בהיטלה, לאמור: אתה ניסית לחסל אותנו ואנחנו חיים, קיימים, ואף יותר מזה... החתונה נערכה בבית שאלתיאל בתל-אביב (המקום איננו קיים עוד כיום) ברוח אותם ימים: היא היתה צנועה מאוד, ולא הוזמנו אליה אנשים רבים. הכיבוד – ברוח של תקופת הצנע הדלה של שנות החמישים – הורכב מסנדביצ'ים קטנים, מעט עוגות ויין. היה זה תפריט בהחלט דל יחסית לזה של היום, אבל אני שמחתי: סוף סוף, אחרי שנים של בדידות, עתידה להיות לי עכשיו משפחה משלי. חשתי שאני חוזר שנים לאחור, שאני סוגר מעגל.

מדריך חברתי

אני מדבר עתה על התקופה של אמצע שנות החמישים ומעט הלאה. באותה עת היית עסוק מאוד שכן הייתי מופקד על בטחונם ושלומם של חמישה ישובים: חדיד, בית-ערף, בית נבאללה (כיום מושב בית-נחמיה), טירת-יהודה וברקת. זמן מה אחר כך מוניתי על ידי הסוכנות להיות ממדריך חברתי במושב בן נון. כיום זהו ישוב משגשג ומפואר. אז היה זה ישוב חדש הנאבק על קיומו, ובו אנשים לא פשוטים שהתקשו להסתדר ולחיות זה לצד זה.

קוריוז מצחיק מאותו הזמן:

במושב בן-נון פגשתי אדם חביב. היה זה המדריך החקלאי שבאורח פלא היה חסין ואדיש לתגובותיהם הקשות של המתגוררים הנרגנים. הם יכלו לצעוק עליו, לקלל, לגדף. הוא היה רק מחייך אליהם בשלווה גמורה. פשר השלווה הזו לא נתנה נתן לי מנוח. יום אחד ישבנו במשרד הקטן שלנו ואני העזתי ושאלתי אותו:

"סליחה, אבל אתה יכול לומר לי איך אתה עומד בכל התלונות הללו?"

"כי אני לא שומע אותם", היתה התשובה המפתיעה.

"סליחה", אמרתי. "נראה שאינני מבין. מה פירוש אינך שומע?"

"אם אני רוצה, אני שומע", אמר האיש וחייך.

דקה אחר כך התבררה התעלומה. לאיש היה מכשיר שמיעה. ברגע שהיו מתחילות הצעקות היה המדריך שלנו מסיט כפתור קטן במכשיר והעולם כולו היה הופך לפתע לשקט ושלו. כל אחד והטריקים שלו...

רכז קליטה בצפון

בבן-נון לא הייתי זמן רב. כיוון שהייתי מחובר באותם ימים להסתדרות – אז ארגון ענף, רב עוצמה, באופן שקשה היום לתאר – הוצעה לי בשנת 1958 משרה חדשה: לשמש כרכז קליטה של ההסתדרות באזור הצפון.

הייתי גאה על כך מאוד. במקום עבודתי רמזו לי כל הזמן כי התפקידים שמוצעים לי הם על רקע הישגיי בלבד ללא שום קשר פוליטי או פרוטקציה – מושג רווח מאוד באותם הימים שקידם לא מעט אנשים בדרכם למעלה (ושאף אחד לא יספר לכם שאת סיפור "הקשרים" המציאו פוליטיקאים רק בשנים האחרונות).

והיה דבר נוסף: במשך שנים – בתקופת השואה – הורגלתי לחשוב שאני אפס מאופס. חלאת אדם. אבק. במחנות לא היה לנו שום ערך של ממש. לא היו לנו שאיפות, חלומות, רצונות וכמובן שאיש לא שאל לכשרונותינו, לתרומה שאנחנו יכולים להביא.

משהו מתוך כל זה הופנם בתוכנו בנו במשך כל שנות השואה. ופתאום, ראו איזה פלא: אני מתקדם והופך להיות רב סמל בצבא ההגנה לישראל וכמה שנים אחר כך הופך להיות, ללא כל עזרה, לרכז קליטה. אינני עולה חדש יותר, אינני נזקק, אינני נעזר באיש. עתה מתהפכות להן היוצרות. עכשיו אני קולט, עוזר, מביא אנשים ואחראי במידה זו או אחרת לגורלם. ידעתי כי אם אצטיין בעבודתי אוכל להתקדם מעלה מעלה, כפי שאכן קרה לבסוף. היה זה יום נוסף שבו חשתי שאין אדם מאושר ממני בעולם. הרגשתי שאני מצוי במקום שבו הייתי רק פעם אחת: כאשר קיבלתי מישראל טל את הדרגה הצבאית שלי.

דירה חדשה ברמת-גן

ובינתיים, חלו תמורות ושינויים גם בחיי האישיים. עד כה גרנו בדירה של חדר אחד ביפו. בהמשך מצאנו דירת חדר נוספת, אותה רכשנו, בעיר חולון. אלא שבמשך השנים הבנו שנינו כי עלינו למצוא לעצמנו דירה חדשה, מה גם שאנחנו עתידים להביא ילדים אל אויר העולם. כך קרה שהגענו יום אחד אל הדירה ברחוב יהלום ברמת גן (כיום רחוב קריניצי). יש מקרים שאין להם שום הסבר, וכך היה גם במקרה שלנו. כאשר נקבו בני הזוג במחירה של הדירה ההיא, אמרנו כי אנו מצטערים. "יש לנו רק את מחצית הסכום שאתם מבקשים", אמרתי להם. "לא יותר מזה. אנחנו מתנצלים על הטרחה ומייד נלך".

וכאן קרה הבלתי צפוי. בני הזוג הסתכלו עלינו ושוב ושוב ואז אמר לנו הגבר: "לא נורא אם אין לכם כרגע את הסכום הדרוש. תוציאו צ'קים, ותנו את הסכום החסר בתשלומים. אנחנו סומכים עליכם ויודעים שהכל יהיה בסדר".

שנינו היינו המומים. הדירה הזו ברחוב מודיעין יהלום ברמת גן היתה מעבר לכל החלומות שלנו. היא היתה ממוקמת בקומה שניה ולמרות שבמושגים של היום, היא היתה קטנה

וצפופה, אז היא נראתה לנו כמו ארמון של ממש, במיוחד אחרי דירות החדר הזעירות שבהן התגוררנו קודם לכן בחולון וביפו.

אבל יותר מכך: האמון שנתנו בנו אותם אנשים היה מפתיע מאוד. נכון, באותה תקופה האמינו אנשים יותר זה לזה אבל מחוות כאלו היו נהוגות בין בני משפחה בלבד. הם לא היו חברים שלנו ואפילו לא ראו אותנו קודם לכן. היינו יכולים לא לשלם, לא לכבד את הצ'קים, ואילו הם נתנו בנו אמון מלא – שהוכיח כמובן את עצמו, שכן תוך מספר שנים סיימנו לשלם את התשלומים עבור הדירה, עד תומם. כך השתקענו לנו ברמת-גן, עיר שהיה לה יתרון גדול נוסף: היינו סמוכים לבית הוריה של חוה, שגרו בבני-ברק.

הצעה לראשות עיריית צפת

חוסר הרצון של אשתי, חוה, להתרחק מהוריה, לא אפשרו לי לקבל הצעה קוסמת שהגיעה אלי בשנת 1959 מסנטה יוספטל, אשתו של מי שהיה אז שר העבודה גיורא יוספטל. קשה להאמין היום, אבל סנטה הציעה לי להתמודד מטעם המפלגה הליברלית על תפקיד ראש העיר של צפת. היתה זו הצעה מפתה מאוד שלא חלמתי עליה. אני? ראש עיר? אבל סנטה היתה רצינית מאוד ואפילו הבטיחה לסייע לי בקניית דירה בתנאים נוחים ביותר.

היום אני מבין שהיתה זו הצעה של פעם בחיים. אינני אומר שלא עשיתי קריירה יפה במהלך השנים, אבל אין ספק שהצעה בסדר גודל שכזה לא הופנתה אלי פעם נוספת במהלך שנות עבודתי. אני הייתי נלהב אז מאוד לרעיון. מי שלא התלהבה מהרעיון היתה חוה שהטילה וטו על העניין. בדיעבד, אני יכול להבין אותה. היא היתה קשורה מאוד להוריה, שהיו כבר אז אנשים לא צעירים. אני לא הייתי קשור לאיש – לצערי ולשמחתי. הייתי ציפור דרוו. ידעתי שהתנועה לצפון באוטובוסים קשה והמגורים כראש עיר בצפון לא יהיו פשוטים אבל הדבר לא הרתיע אותי. אלא שחוה אמרה לא, ואני קיבלתי עלי את הדין ובכך תמה אותה פרשה. בסופו של דבר קיבלתי על עצמי את תפקיד רכז הקליטה בצפון. ועוד בענייני דירות, כחבר הסתדרות הוצע לי לקנות דירה גם בירושלים, בשכונת רמות אשכול, בתנאים כספיים נוחים ביותר. רמות אשכול היתה אז שכונה נידחת יחסית והדירות בה היו זולות מאוד. גם כאן, חוה דבקה במקום שלנו באזור המרכז וכך ירדה גם אופציה זו מסדר היום.

למרות כל זאת, עלי להודות בפה מלא ולומר כי המגורים באזור המרכז לאורך שנים היה בהם פיצוי רב. המשפחה של חוה הפכה להיות המשפחה שלא היתה לי. במשך שנים היינו נוהגים ללכת לביתם לסעודות שבת, קידוש, זמירות ואוכל מסורת, משפחתי וטעים. אני חייב לומר שאז הייתי יהודי מסורתי, אבל עדיין התהלכתי ללא כיפה. מתי השתנה כל זה?

בני הבכור, רפי, נולד בשנת תש"ך (1960), ובתי שורי נולדה כשלוש שנים מאוחר יותר. אז הגעתי למסקנה הסופית כי אני אולי יכול לחיות בשני עולמות, אבל לא בני הבכור. היה

עלי להחליט. באותם ימים קיבלתי החלטה. התחלתי לחבוש כיפה ולקיים מצוות בצורה עקבית ורצופה יותר.

הגשמה ובנייה בגליל

אם עלי לסכם את הקריירה שלי, אני מאמין שהיא היתה אז בשיאה. לא היתה זו תקופה קלה עבורי בגלל התנאים הפיזיים, אבל היה לי סיפוק עצום בכל מה שעסקתי בו באותם ימים. מכונית עוד לא היתה לי אז. בכלל, מכונית פרטית היתה אז נחלתם של אנשים מועטים – כאלו שנשאו בתפקידים ציבוריים רמים, או שהיה בכיסם כסף רב. אני לא נמנית לא על אלו ולא על אלו ולכן הייתי עולה מדי יום ראשון בבוקר על אוטובוס אגד שהיה עושה את דרכו לצפון, אל עבר העיר צפת.

בבית המלון בצפת שכנה אז דירתי הזמנית. אבל צפת היתה רק תחנת ביניים. משם הייתי מפליג ועולה לשובים החדשים שקמו רק שנים מספר קודם לכן: מגדל-העמק, מעלות, נצרת-עילית קרית-שמונה, כרמיאל, ועוד. התפקיד שלי היה מורכב, קשה, ותבע אחריות רבה. היה עלי להתעדכן במספר העולים שהגיעו לשוב, לוודא כי חלק מהם, אם לא רובם, הצליחו להשתלב בקהילה ולהשיג לעצמם מקום עבודה. אם ראיתי שעולים רבים במקום אינם מצליחים להשיג לעצמם תעסוקה נאותה, היה עלי לדאוג ליצירה של מקורות תעסוקה חדשים לאותם עולים באזור הצפון.

טכנאי השיניים של מעלות

המדיניות שלנו היתה ברורה: לא נספק קיצבאות. אנחנו נגרום לאנשים ליצור בעצמם את מקומות העבודה שלהם. כך קרה שנתנו לא מעט הלוואות, שנועדו ליצור ולהקים עסקים קטנים חדשים לעולים. בד בבד, ניסינו להבין אילו בעלי מקצועות חסרים, והיכן, דוגמא טובה לכך היא מעלות, בה חסרו באותן שנים... טכנאי שיניים. אני צוחק היום בהיזכרי כמה טכנאי שיניים חסרי תעסוקה זרמו באותם ימים למעלות. הללו שמעו כי במקום חסרים טכנאים, ובאו באופן כמעט מיידי. אני צוחק עוד, כי במעלות של אז אנשים לא פנו לרופאי שיניים. טכנאים מילאו תפקיד של רופא, וכיוון שגבו תעריפים זולים יותר היה העסק משתלם לכולם...

ושוב, אני גאה אני לומר: בשנת 1962 הייתי מבין האנשים שסייעו לעולים החדשים להקים את מעלות. מעלות של אז היה ישוב ספר עם קומץ אנשים. אותם עולים שהעזו ובאו למעלות התגוררו בדירות שיכון קטנות, צפופות ומכוערות שהקימה עבורם חברת עמידה. ביישוב היה מפעל פלסטיק אחד, נגריה אחת, ולא יותר מזה.

אני חייב לומר כי מעלות דשדשה במקום במשך שנים והייתה עיירת עולים רדומה. מתי החלה להתעורר ולהתפתח יותר? כאשר החל להיבנות סמוך אליה כפר ורדים. היה זה אחרי שנים רבות, אם איני טועה, ב-1982. גם המצאותה של תשלובת מפעלי "שקר"

תרמה לשוב רבות, וכך גם מפעלים אחרים מאזור נהריה כמו "זוגלובק", "שטראוס" ודומיו, והמתפרה של האחים קליין.

נלחמנו רבות למען האזור ותושביו. מפעל הטקסטיל "אתא" היה עדיין בשיא עוצמתו ואנחנו ניסינו לשכנע את המפעל כי יביא למקום מכונות ויפתח בשוב שלוחה, ואנחנו בתמורה ננסה לשכנע את צה"ל שיזמינו דרכם עבודות של ייצור מדים.

עסקים קטנים צומחים בגליל

כמו כן והיה ניסיון נוסף, ביחד עם האחים קליין. אנחנו עודדנו הקמה של עסקים קטנים, בהן תוכלנה להשתלב גם נשים, במיוחד כאלו שהיו מטופלות בילדים קטנים בבית. ידענו שגם הן יכולות לתרום לפרנסת המשפחה, אבל עליהן לעבוד בסביבתן שלהן. כך יזמתי הלוואה גדולה, ובה רכשתי מספר רב של מכונות תפירה. המכונות חולקו לנשים שעבדו עבור האחים קליין, בקבלנות. המתפרה הורידה בכל פעם 10 אחוזים מכלל התמורה המגיעה להן, וכך הן רכשו בתשלומים את המכונות עד שנותרו אצלן, כרכושן המלא. היה זה הישג ראוי לציון. אשה כזו היתה יכולה להקים בביתה מתפרה זעירה, ולעבוד בשעות הפנויות שלה.

לא היו אלו ההלוואות היחידות שנתנו. המגמה שלנו היתה לעודד אנשים לרכוש כלי עבודה, ורק על סמך ניסיון נאה זה אני יכול לכתוב ספר שלם. לשיטה הזו היה יתרון כפול: הציוד נשאר אצל האנשים, והדבר נתן להם דחיפה רצינית להקים להם מאוחר יותר עסק עצמאי משלהם.

אין מה לומר. היו אלו שנים לא קלות. אני עצמי לא נהייתי מתנאים פיזיים קלים. הייתי מטלטל ממקום למקום באוטובוס, לו נאלצתי לחכות במשך שעות ארוכות – בקור או בחום.

ואם לא די בכל אלו, נאבקנו בגופים, ברשויות ובמפעלים כדי להשיג עוד הלוואה פה, עוד מקום עבודה שם, שלא לדבר על הקמתם של מפעלי תעשייה חדשים. עבדתי קשה, אבל לא היה אז איש מאושר ממני. חשתי את משק כנפי ההסטוריה מעל ראשי. ידעתי כי הגליל שלנו הולך ומתעורר לתחייה, וכי אני חלק מאלו שמקימים ובונים אותו. היום זה נשמע בלתי מובן. אז היתה זו תחושה עילאית שקשה לתאר.

היו קשיים, והיו גם הישגים. כך למשל חברת "בגד-עור", שקנתה לה שם ומוניטין בשנות השישים. בגד-עור החלה את דרכה במעלות עם ארבע מכונות תפירה, ובהמשך גדלה וצמחה עד שהפכה להיות מפעל משגשג עם חמישים עובדים.

אני זוכר מאותם ימים רחוקים גם את רות דיין, שהחלה את דרכה עם מפעל קטן וצנוע בשם "משכית" – שגדל וצמח להיות במשך השנים שאחר כך רשת בינלאומית יוקרתית למוצרים ובגדים אותנטיים.

החנות של חוה

אשתי חוה לא ירשה בטלה בבית. במקביל ללידת שני ילדינו וגידולם, החלה לפלס אף היא את דרכה בעולם העבודה. בהתחלה עבדה כמה שנים בחנות נעליים בתל אביב ומאוחר יותר עברה לעבוד בחנות ברמת-גן, ומשם לחנות נעליים קרובה יותר ברחוב הראשי של בני ברק. לחוה היה כישרון למכירות ואני הבחנתי בכך. למעשה היא היתה אשפית מכירות. היא החלה למכור בגדים מהבית ובשנת 1977 רכשתי עבורה חנות לבגדי נשים הממוקמת בבני ברק. החנות היתה ברחוב ירושלים מס' 74 וחווה עבדה בה כמעט 13 שנים, עד מותה בשנת תשנ"א (1990).

לחוה היתה שיטה: גם אם היתה באה אליה לקוחה ולא מצאה בגד מתאים שמצא חן בעיניה, היתה אשתי אומרת לה: "לא נורא. תבואי לכאן בשבוע הבא. אני בטוחה שעד אז תהיה כאן כבר סחורה חדשה".

חוה לא היתה אשה עצלה. היא סבבה במקומות רבים והסחורה בחנותה התחלפה במהירות. מה שלא נקנה מהר הוחזר חזרה למקום שממנו הובא. סחורה מעולם לא "שכבה" אצלה לאורך זמן על המדפים. נשים ידעו שתוך זמן קצר יוכלו למצא בחנות של חוה את מבוקשן. לא פלא הוא, שתוך זמן קצר הפכה אשתי להיות המלבישה הבלתי מוכתרת של כל נשות האזור. היא מכרה מוצרים טובים במחירים נוחים. הרווחים שלה היו אמנם נמוכים יחסית, אבל היקפי המכירות הגדולים פיצו על כך. נשות בני ברק הרבו לבא אליה והיא עשתה חייל, ורווחים, מהחנות שלה.

במקביל, הלך מצבנו הכלכלי והשתפר. בשלב מסוים מכרנו את הדירה הקטנה ברמת-גן ועברנו להתגורר בדירה הגדולה שבה אני גר עד היום. והיתה גם את המכונית הראשונה. היתה זו "חיפושית" תוצרת "פולקסוואגן" יד שניה, יעילה וטובה, ואחריה עוד אחת ועוד אחת, שהוחלפו בשנת 1982 לטובת מכונית "אאודי" חדשה, גדולה ונוחה. לא מכבר עשיתי חישוב גס לגבי היקף הנסיעות שלי במהלך העבודה, והגעתי למסקנה כי במשך אותן שנים עשיתי לא פחות משני מיליון קילומטרים...

ובכל אותו זמן המשכתי בפעילות ובתנופת עשייה. הייתי במקומות שונים ומשונים. בזכרון-יעקב. הייתי מבין אלו שהיו מעורבים בהקמתה של שכונת נוה-הברון, הצופה אל פני הים. הייתי מעורב בפרויקטים רבים במגדל העמק וכן בכרמיאל. היום נשמע הדבר משונה, אבל אז היתה העיר היפה הזו מקום נידח, מרוחק, שאיש לא רצה לבא אליו ולגור בו. מי בא לגור בכרמיאל באותם ימים?

רק עולים חדשים. היום אני חושד בכך שהגורמים המיישבים ניצלו את תמימותם של העולים, שלא ידעו בדיוק היכן הם, ועד שגילו איפה ממוקמת כרמיאל כבר לא היתה ברירה רבה בידם...

כל זה לא מנע מחלקם לטעון שרימו אותם, מה שהיה כמובן נכון למדי. היום כרמיאל היא עיר אחרת. כשאני רואה אותה ליבי מתרחב, ממש כפי שאני רואה את היישוב שהם, שם

גר בני רפי ומשפחתו. זהו אותו האזור בו הייתי בין הממונים על שמירתו ובטחון תושביו לאחר מלחמת השחרור. למעשה, כל בניין חדש, כל כביש סלול לא מוכר ממלא את ליבי גאוה גדולה. לעיתים, למרות כל השנים שאני בארץ, אני חש כמו עולה חדש, כמו אז.

מחלתי ומחלתה של חוה

במסגרת עבודתי בצפון הכרתי זוג רופאים. היא היתה רופאה מרדימה, והוא היה רופא אף אוזן גרון. לאחר ביקור במרפאה של אותו רופא במסגרת עבודתי, הוא שאל אותי אם ברצוני לעבור בדיקה שגרית בגרון, אם אני כבר נמצא אצלו במרפאה. למרות שלא הרגשתי שום בעיות בגרון באותו זמן, הסכמתי להיבדק ברצון. הרופא הציץ, בדק, ואז בשר לי בפנים רציניות שהוא אבחן אצלי גידול בגרון שנראה לא טוב. הדבר קרה בשנת תשמ"ב (1982).

בתחילה, לא התייחסתי לאותו עניין ברצינות יתרה. תמיד החזקתי מעצמי אדם בריא. אולם כמה ימים לאחר אותה בדיקה, קיבלתי טלפון מאותו רופא, והוא אמר לי שברצונו לנתח אותי בבית חולים בירושלים. נו, חשבתי לעצמי, הוא בודאי רוצה לרכוש לעצמו מומחיות ולנתח אותי. אין ספק שהייתי תמים ועוד לא הבנתי באיזה מצב מסוכן אני נמצא. כשהגעתי לביתו בראשון-לציון על מנת לנסוע איתו יחד לירושלים, התעקשתי לנהוג בעצמי. גם הוא התעקש ובסוף הוא נהג. רק כשהגענו לירושלים התבררה לי חומרת הבעיה. הגידול בגרון היה ממאיר ומעבר לניתוח היה עלי לעבור סדרה ארוכה של הקרנות. בהתחלה חשבתי שזה ייקח ארבעה, אולי חמישה ימי טיפולים, אבל ההקרנות נמשכו לא פחות משישה שבועות וגרמו לי לסבל נורא. אחרי אותם שבועות החלטתי להעביר את המשך הטיפול לבית החולים "בילינסון" בפתח-תקוה. אז גם החלטתי לעשות הסכם עם האחיות: "אני אבוא מתי שתמצא, אבל אתן לא מאשפזות אותי. אני רוצה להמשיך בשגרת חיי הרגילה". בהתחלה הסתכלו עלי כעל מטורף, אבל אז ראו שאני באמת מתמודד. אמנם אחרי כ-20 הקרנות התמוטטתי, ובדרך חטפתי גם שני התקפי לב, אבל הצלחתי להתאושש גם מזה ולעבור את כל ההקרנות, שהסתיימו בתשמ"ח (1988) ללא צורך באשפוז. ניצחתי את המחלה. איך? בעזרת האמונה וכח הרצון, אבל קודם כל עם הרבה עזרה משמים. ידעתי שאני חולה, אבל לא נתתי למחלה להכתיב לי את חיי. בקשתי שישומו במשרדי שבבית ההסתדרות כסא נוח, עליו נחתי תוך כדי עבודה עד שהחלמתי. אני לא חושב שרבים מהעובדים שלי ידעו על המחלה. אולי הקרובים ביותר. לעומת זאת, לאשתי חוה היה קשה מאוד לראות איך גבר חזק ופעלתן כמוני נראה פתאום חלש כל כך וסובל כל כך.

בתשמ"ט (1989) נפלה אשתי חוה למשכב והתברר כי גם היא חולה במחלת הסרטן. למרות מאמציה ומאמצי הרופאים לא הצליחה חוה להתגבר על מחלתה, וכעבור שנתיים, בסביבות יום הכיפורים תשנ"א הודיעו לי הרופאים שכבר אין מה להועיל בטיפול הרפואי.

על פי בקשתה של חוה החלטנו, אני ומשפחתי, להחזיר אותה הביתה לימיה האחרונים. במשך אותו שבוע היינו כולנו בתורנות סביב מיטתה 24 שעות ביממה. בשבת חול-המועד סוכות, י"ז בתשרי תשנ"א, נפטרה חוה לבית עולמה, והיא בת 57.

ילדים ונכדים

אני מרגיש שכתובת ספר זה הולכת ומגיעה אל סיומה, וכאן אני רוצה לספר מעט על היקרים לי ביותר:

בני בכורי רפי (על שם אחי הצעיר רפאל ז"ל) למד בישיבה התיכונית בני עקיבא בנחלים, שירת בצבא במסגרת ישיבת ההסדר קרית שמונה וסיים תואר שני בלימודי ארץ ישראל וקרימינולוגיה באוניברסיטת בר-אילן. בהמשך עבד בחינוך בלתי פורמלי ויצא מטעם הסוכנות ובני עקיבא לשליחות בת שלוש שנים בהולנד. בהמשך סיים תואר שני נוסף במנהל עסקים, ועבד כמנהל שיווק בחברות הייטק. כיום הוא עוסק ביזמות עסקית והחל בכתובת דוקטורט באוניברסיטת בר אילן. אשתו יעל עובדת כיום בבנק אדנים. הם גרים ביישוב שהם, ולהם ארבעה ילדים:

דור, שנולד בשנת תשמ"ט (1989), וכיום לומד גם הוא בישיבת ההסדר קרית שמונה.

שיר נולדה בתשנ"ב ולומדת כיום באולפנת צפירה.

שי נולד בתשנ"ז, והאחות הקטנה סתו נולדה ארבע שנים לאחר מכן.

בתי שורי (שרה, על שם אימי ז"ל) למדה בתיכון לבנות בבני ברק, התגיסה לצה"ל, עברה קורס מדריכות וקורס קצינות, והשתחררה בדרגת סגן ועל כך גאוותי. למדה לתואר קלינאית תקשורת באוניברסיטת תל אביב, בהתמחות של ספיץ'-תרפיה ומשמשת כקלינאית תקשורת עצמאית בגופי תיאטרון ותקשורת. כיום היא מתגוררת בירושלים עם בנה שאולי שנולד בתשנ"ב (1992).

סיום

משפחתי תעיד, כי כמו ניצולים רבים, אצרתי את חוויותי מתקופת השואה בתוכי, ובמשך שנים סיפרתי לבני משפחתי רק מעט מכל מה שעבר עלי באותן שנים נוראות.

מנכדי הבנתי, כי אם לא אספר את סיפורי, ישכחו הדברים וישחקו לידי מכחישי שואה למיניהם. כתבתי את סיפורי מתוך רצון לספר את סיפור חיי ומתוך גאווה, שלמרות כל התלאות, הקשיים והאימה שהיו מנת חלקי, זכיתי לעלות לארץ ולקחת חלק בבניינה.

ממדוכא ומקורבן, על סף אובדן צלם אנוש, הפכתי לאדם יהודי גאה ובעל שליטה מלאה ואחריות על חיי. הקמתי משפחה ועזרתי לעשרות ומאות אנשים שהגיעו לארץ, כדי שיוכלו להיקלט בה כמוני ולחיות את חייהם כאזרחים שווי זכויות במדינתם, חופשיים לבנות כאן את עתידם ללא חשש לגורל הדורות הבאים.

החוויות יוצאות הדופן, שהיו מנת חלקי, לימדו אותי להאמין בבורא עולם הנותן לעמו כח לעשות חיל, אותו עם שקם מאפר הכבשנים באושוויץ, טרבלינקה ומיידנק, והקים את מדינת ישראל. עלינו לזכור תמיד, שהארץ הזאת שלנו, אין לנו מקום אחר ואנו חייבים לפתח ולהקים כאן דורות גאים ונאמנים למודתנו זו, בזכות ולא בחסד.

במסגרת עבודתי בקליטת העלייה ופיתוח הארץ, עברתי את הארץ לאורכה ולרוחבה. כל דרך, שביל, בית חדש וגינה תמיד ריגש אותי ומילא אותי אושר וגאווה על תקומת המדינה.

ספרי זה יישאר אחרי. אני תקווה כי בני משפחתי וצאצאי ישאבו כח מסיפור חיי. אין מצבה מכובדת ויאה יותר לבני משפחתי שנספו בשואה מאשר זכרון שמם והיותם, על ידי דורות של בני משפחתי שימשיכו ויחיו במדינת ישראל בעזרת ה'.
יהי רצון, שעם ישראל ימשיך להתפתח ולהבנות בארץ ישראל על פי תורת ישראל לעולמי עד, ונזכה כולנו לגאולה שלמה ולהיות "אור לגויים", אמן.

תמונות

ילדותי ושנות השואה

קבלת פנים בהגעה לאושוויץ

הרכבת לנסיעה האחרונה

אבי - יוסף שטרול

בלוק התאומים של מגלה

ההגעה לאושוויץ וההפרדה

נכדי דור בכניסה לאושוויץ 2 - בירקנאו

מעבר תחת גדרות במחנה אושוויץ 1

ליד הדרגשים

מקריא את סיפור הצלתי בתוך המשרפה בבירקנאו

עולה לארץ-ישראל

הורי גיסי

הורי גיסי יפה, אצלם גרתי אחרי המלחמה, אשר התייחסו אלי כבנם

האחיינים יוסי ושורי בילדותם

שנותי בצבא

צעיר ואופטימי

פנקס מילואים בצה"ל

עם מפקד הבסיס בו שרתתי במילואים

חורף מושלג בצה"ל

עבודתי בהסתדרות

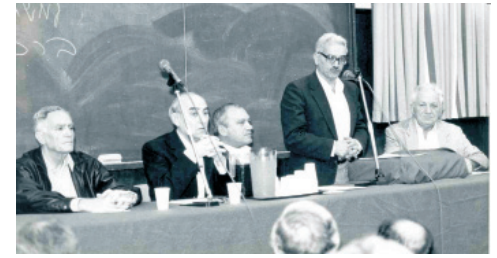
שורי והנשיא אפרים קציר

בלשכת נשיאי ישראל

עם הנשיא זלמן שזר

בכנס קליטה בהסתדרות

נחמן פוגל מנהריה, אותו הצלתי ברמסדורף

עם שגריר רומניה

עם הרב עובדיה יוסף

עם הרב שלמה גורן

אנשי קליטה עם אפרים קציר

עם הנשיא קציר

עם הרב חזן רבה הראשי של רומניה

טקס יציאה לפנסיה

עזרה לאתיופים

משפחתי היקרה

עם בתי שורי ונכדי שאולי ביום השקת המהדורה הראשונה של ספרי

בני רפי ואשתו יעל

קולט את בן אחי - דני

הבן רפי

בחתונתנו

כל נכדיי (מימין): שאולי, דור שיר, שי וסתו

נכדיי הראשונים

בתי שורי מסיימת קורס קצינות

משפחה מאושרת

כל המשפחה

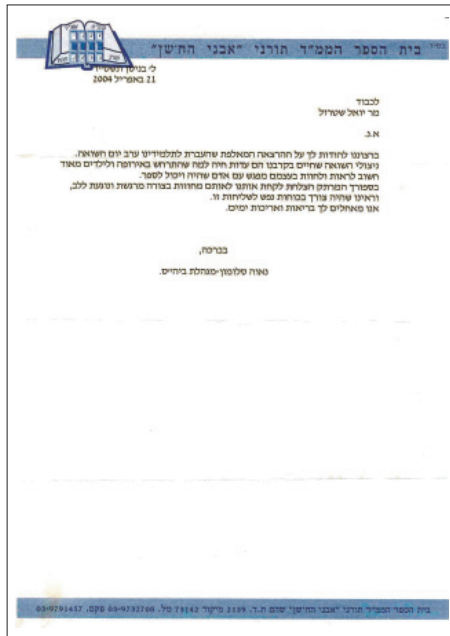

עם אחי שלמה ז"ל

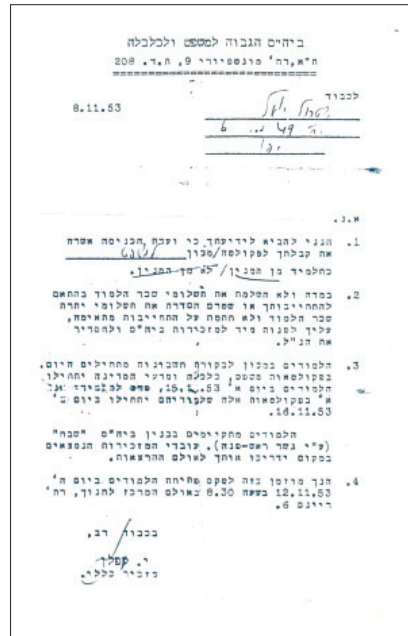

אחי שלמה, בנו יוסי, בתו שורי ומשפחותיהם

שרדתי... כדי לספר

מכתב הוקרה מבית הספר בשהם

אישור קבלתי לפקולטה למשפט וכלכלה

יום השואה תשס"ז בכיתת נכדי

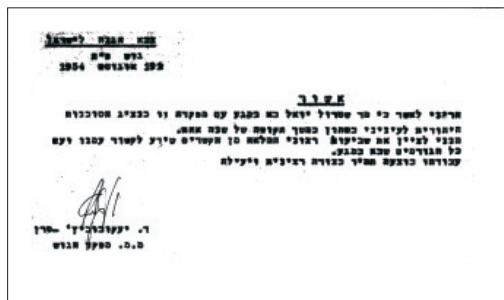
מרצה על השואה בבתי ספר

וביום השואה תשס"ז

מרצה מול בית הספר בו לומדים נכדי
ביום השואה תשס"ה

מדליק נר זיכרון

יום השואה תשס"ז

